

*Иван Рибач**

Академија за националну безбедност, Београд, Република Србија

СОЦИЈАЛНЕ, ДЕМОКРАТСКЕ И ОБОЈЕНЕ РЕВОЛУЦИЈЕ

Сажетак

У овом тексту, најпре се указује на социолошко и филозофско значење појма *револуција*, а затим се значење овог појма суочава са феноменима „демократске” и „обојене” револуције. За разлику од социјалне револуције, ни демократска ни обојена револуција не подразумевају корениту промену производње живота, а њихови циљеви су хетерогени – јер се разликују интенције учесника и подржавалаца, који у ток ових *револуција* нису непосредно укључени. На овим основама анализиране су демократске револуције у земљама Вишеградске групе, посебно у Пољској – као и на Балкану, а нарочита пажња посвећена је поређењу демократске револуције у Украјини и Србији. У овом тексту, путем предочених праваца истраживања, постављене су и брањене следеће хипотезе: (1) Обојене револуције манифестују се у форми *демократских револуција* – у којима се доводе у питање институције политичког система; (2) Обојене револуције током последњих деценија имају примарно геополитичке циљеве, за разлику од претходног периода (крај прошлог и почетак овог века) када су имале транзициону сврху; (3) Обојене револуције не могу да се идентификују са *грађанском непослушношћу*, зато што у њиховом средишту не постоји чврст морални принцип, него дифузно оправдање.

Кључне речи: револуција, демократија, обојена револуција, транзиција, грађанска непослушност.

* Имејл адреса: ivandribac@gmail.com; ORCID: /.

УВОД

У савременој политичкој теорији, *обојене револуције* се дефинишу као методе ненасилног обарања легалних облика политичке власти. Њихов узрочник је, самим тим, увек трансцендентан у односу на правни и политички систем државе у којима долази до обојених револуција, што најчешће укључује облике економског притиска (на пример: прекид економске помоћи), у функцији стварања услова за „ненасилне протесте”, митинге, маршове и демонстрације у организацији *унутрашњих* социјалних група, на које се утиче посредно или непосредно – финансирањем њихових активности или индоктринацијом путем медија и друштвених мрежа (Сорокин 2014, 16). У наведеном контексту, *обојене револуције* имају сасвим привидан социјални смисао, то јест, незадовољство народних маса усмерава се, не у циљу успостављања другачијег политичког система, него ка непосредној промени режима, не задирући у срж социјалних проблема, друштвене расподеле или друштвеног уређења (Сундиев и Смирнов 2016, 44).

Циљ овог текста је да укаже на разлику између социјалних револуција, које су подразумевале велике и корените друштвене промене, и такозваних „обојених револуција” које у наше време не имплицирају промену социјалне парадигме, или, ако се таква промена захтева – она подразумева повратак на старе, *предреволуционарне* облике друштвене организације. Такође, у овом раду ће бити брањено уверење да су *обојене револуције* у правилу подстакнуте „одозго”. То не значи само да је у њиховом организовању пресудан „спољни фактор”, утицај неке стране државе, то јест обавештајне службе, него пре свега да *обојене револуције* претпостављају одређена друштвено (већ) прихваћена начела (Максимов 2010, 18) Самим тим, њихов је домен превасходно – *функционалан*, а то значи да *обојене револуције* не подразумевају излазак из неког социјалног контекста, напуштање владајућих начела која одређују друштвени поредак (Parezanović 2024, 382).

Извесна девалвација термина *револуција* у синтагми *обојена револуција* сама по себи није случајна, већ се такође може означити као једна од значајних особености ове друштвене појаве. То значи да је и у социјалним наукама дошло до промене значења појма *револуција*, иако о томе није било много речи у научној литератури (Mesquita 2010, 460). У друштвеним наукама

је постало уобичајено да се појам *револуција* своди на нелегално деловање неких социјалних група, које настоје да мимо друштвених правила остваре одређене циљеве. При оваквом одређењу остаје у другом плану о каквим се циљевима ради, да ли је сврха деловања друштвених група еманципаторска, односно да ли она може да буде универзализована, то јест, да ли ти циљеви захтевају корениту промену друштвених односа, или само замену улога у постојећој социјалној парадигми. Другим речима, за разлику од *револуције* као *продукције*, *обојене револуције су ре-продуктивне*, а то значи да су прекратке за нововековну синтезу практичког и поиетичког, односно, оне су *техничке* у преновоковном смислу речи, као пуки инструменти деловања.¹

У овом раду, биће показано да *обојене револуције* настају у хладноратовском миљеу, у функцији остварења политичких циљева, уз минималну војну ескалацију.² У складу са наведеним термилошким оградама, најпре је реч о *техникама* које развијају обавештајне службе капиталистичких земаља, ради демонтирања социјалистичких друштвених уређења и успостављања друштвеног поретка и политичког система који погодује интересима крупног капитала (Šolte 2009, 62), а потом се трансформишу у технике за остваривање геостратешких интереса, у чијој позадини углавном почива крупни капитал.

ПОЈАМ РЕВОЛУЦИЈЕ

Појам *револуција* настао је у склопу природних наука, односно *небеске механике*. У овом смислу, термин *револуција* први је применио Никола Коперник (*Nicolaus Copernicus*) означивши њиме кружно кретање небеских тела (њихово кретање око Сунца). У делу *De revolutionibus orbium coelestium*, Коперник полази од етимологије латинске речи *револуција*, базиране на глаголу *revolvere*, који можемо да преведемо као „враћати се уназад”, „мотати

¹ Синтеза античких појмова *praxis* и *poiesis* наговештена је већ код Макијавелија, код кога је политици својствена *tehne*, а не *soprosyne* или *phronesis*. Другим речима, политика у нововековном контексту није само деловање у оквирима већ постављене мере, него трансцендирање затеченог стања, имплементација неког политичког интереса, који није укроћен, није подређен некаквој мери (Habermas 1980, 54–60).

² Постхладноратовски миље подразумева спектар иновативних техника, од хибридног рата до изазивања мигрантских криза (Matijašević i Todorović 2024, 49).

се” (Divković [1900] 1999, 929). Међутим, овај појам је пренет и на подручје друштвених наука, што је подразумевало његову темељну ревизију (Ђurić 1979, 21). У друштвеним наукама, револуција означава промену, и то не било какву – већ радикално другачију људску *праксу*. У том смислу, јасно се могу разликовати њен деструктивни и конструктивни карактер: револуција разара постојеће друштвене односе, *укида* облике производње живота у неком епохалном контексту, али истовремено *производи* другачије социјалне односе (23). За разлику од еволутивних промена, које су постепене и случајне, револуција је „наглија и бржа”, а осим тога, њен виновник је друштво, еманциповано од природних ланаца узрочности (Filipović 1984, 299).

Пре него што је уопште дошло до револуције у социјалном смислу те речи (а то се догодило 1789. године у Француској), идејно је већ припремљен њен смисао. Из тог разлога Карл Маркс (*Karl Marx*) тврди да је Француска револуција омогућена Кантовом (*Immanuel Kant*) филозофијом (Kangrga 1989, 54). Кантово одређење човека базирано на моралној аутономији, дакле на законодавству које није никакво природно одређење („природни закон”), успоставља јасну разлику између онога што *јесте*, и онога што *треба да* буде. И као што морални закон никада није природно дат, него представља императив деловања који не може да буде у потпуности остварен – тако је оно револуционарно у друштвеном деловању заправо успостављање до тада непостојећих друштвених односа, што се у марксистичкој литератури назива још и *производњом света живота* (78). Негативна страна револуције је критика друштва, која полази од идеје слободе, а њен позитивни момент је произвођење друштвених односа под парадигмом слободе као аутономије (Arendt 1963, 34–40).

Сасвим поједностављено, то значи да се у револуцији суочава неки друштвени поредак, који се сматра непревладивим и космички нужним, са идејом слободе као неодређености, лишености било каквог спољашњег каузалитета; у одређеним друштвеним околностима где неки сталеж или класа не могу да реализују своју слободу, долази до *револуционарне ситуације*, али револуција не подразумева само успостављање политичког поретка који ће омогућити слободу побуњеног сталежа, него потпуно нов друштвени контекст, другачију *производњу* света и релација у њему. Француска револуција и слични догађаји у Америци и Енглеској

нису донели само успостављање нових облика власти, него и развој наука, просветитељство и нови друштвено-економски поредак.

Социјалистичке револуције засноване су такође на идеји слободе као аутономије. У корену ових револуција је однос произвођача (пролетера) и продуката њиховог рада (производње), о коме у капитализму не одлучују сами произвођачи, већ власници средстава за производњу. Социјалистичка револуција, према томе, није само проблем расподеле дохотка, него успостављање друштвеног поретка у коме неће бити присвајања вишка вредности, него ће продуктивност бити усмерена у правцу еманципације целокупног друштва. Односно, како то прегнантно изводи Гајо Петровић: „само социјалистичка револуција, која није замењивање *једног* облика експлоатације неким *другим*, прогресивнијим, него укидање сваке експлоатације, јесте револуција у најбољем и најпотпунијем смислу” (Petrović 1986, 76).

Револуцију, према томе, треба разликовати од *реформе*, промене у функционисању друштва која остаје у оквирима исте друштвене парадигме. На пример, такозвана *држава благостања*, облик капиталистичке државе у Западној Европи током педесетих и шездесетих година прошлог века, и даље је подразумевала капиталистичке оквире, а не социјалистичке друштвене односе, па утолико представља само једну *реформу* унутар капиталистичког друштвеног уређења (Meretz and Sutterlütти 2023, 42).

Будући да се ради о наглој и коренитој промени, револуција подразумева употребу насилних средстава. Другим речима, револуција је сукоб са постојећим друштвеним приликама, то јест са оним снагама које се чврсто опирају успостављању нових друштвених односа. Социјална револуција, у ствари, може да буде мање или више насилна, али она увек подразумева деловање неке *силе*, јер се суочава са отпором представника оних група које су укорењене у постојећој друштвеној репродукцији.³

³ То може да буде испољено и путем наметања одређеног облика друштвене продукције, коме се опирају припадници класе на власти у претходном друштвеном уређењу. У марксистичкој литератури за то се користи израз – „диктатура пролетаријата”, уз нагласак да се овде не ради о експлоатисању било које класе или друштвеног сталежа, него о увођењу производних односа који омогућују универзалну класну еманципацију. И буржоаске револуције укључивале су елемент силе, који је напоследније спровођен у револуционарном Паризу (тзв. „револуционарни терор”).

ПРЕДВЕЧЕРЈЕ ОБОЈЕНИХ РЕВОЛУЦИЈА

Идеја *ненасилног отпора* актуелној власти рођена је у току великог ослободилачког покрета у Индији, у време док је ова земља била британска колонија. Додуше, поједини облици *грађанске непослушности* забележени су током такозване *квекерске побуне* због религијске дискриминације крајем XVII века у Америци и расне дискриминације у XIX веку (Molnar 2001). Иако је у овим протестима осмишљена идеја отпора ненасилним средствима, игнорисањем прописа или неплаћањем пореза, поменути облици непослушности нису подразумевали протесте који изражавају јасан политички став, а поготову не супротстављање актуелном друштвеном уређењу. Махатма Ганди, који је предводио велике протесте у Индији против расне дискриминације, међутим, био је под утицајем списа Дејвида Тореа (*David Thoreau*), који је настојао да у ауторским текстовима објасни разлог за своје одбијање да плаћа порез у робовласничкој Америци. Тореове методе Ганди (*Mohandas Karamchand Gandhi*) је успешно применио током наглашено ненасилних акција, са циљем независности Индије. Прва Гандијева акција била је усмерена против Закона о соли, и подразумевала је марш дуг око 300 километара, коме су се придруживале хиљаде и хиљаде Индијаца. Све будуће акције имале су такође ненасилни карактер, којим се Ганди опирао не само Британској империји, него и такође насилном индијском национализму (Fleisch 1989, 97).

Гандијев пут политичке борбе свакако има елементе револуционарног деловања, али у смислу установљења националне државе, што му даје карактер индијске капиталистичке револуције, па није случајно после стицања независности у Индији плануо рат између муслимана и Хиндуса (Molnar 2001, 268). Међутим, делотворност ненасилног отпора убрзо ће бити примењивана као саставни део стратегије такозваних грађанских немира који ће избијати у земљама социјалистичког друштвеног уређења.

У току Хладног рата на Западу се усавршавају технике сукоба које не подразумевају непосредно војно ангажовање, или га свODE на минималне интервенције. На изванредан начин, оваква тактика била је последица самог хладноратовског амбијента: подела света на сфере утицаја социјалистичких и капиталистичких држава условљавала је глобалну борбу, нарочито за државе Трећег света; у овим државама су постојали погодни услови за социјалистичке

револуције, а са друге стране, поменуте државе су представљале потенцијални извор природних ресурса и јефтине радне снаге, што их је чинило примамљивим за неоколонијалистичке аспирације богатих капиталистичких држава Запада (Chamberlin 2014). Уместо непосредног војног ангажовања, показало се да је успешнија доктрина спољњег утицаја путем међународних финансијских институција – пре свега Светске банке и Међународног монетарног фонда, односно подстицање локалних десничарских организација. Изазивање економске кризе, уз истовремено јачање прозападних политичких партија, доводило је до побуна, у којима су смењиване просоцијалистичке владе. Упечатљиви су догађаји из Јужне Америке, коју су Сједињене Америчке Државе сматрале својом сфером утицаја, од посебног значаја за безбедност САД.

Парадигматичан је пример војног удара у Чилеу. Наиме, после победе пролевичарског кандидата Салвадора Аљендеа (*Salvador Guillermo Allende Gossens*) на председничким изборима 1970. године, започеле су привредне реформе које су угрозиле интересе не само чилеанске буржоазије, него и америчких компанија. Уместо директног војног мешања, САД су одабрале знатно лукавију тактику. Са једне стране, вршен је економски притисак на Чиле, што је ојачало незадовољство народа и охрабрило опозицију, а са друге, под плаштом помоћи, у САД су школовани млади економисти, у духу новог либералног капитализма – како би након обарања Аљендеа припремили економско преузимање главних привредних ресурса, то јест њихову продају или уступање страним компанијама (Hellinger 2021, 214). Већ неколико месеци по доласку Аљендеа на власт, Чилеу је укинута америчка економска помоћ, што се одразило на поступни губитак подршке Аљендеовим радикалним реформама. Две године касније, 1973. у Сантјагу, али и широм земље, организоване су антивладине демонстрације. У провинцији Сантјаго проглашено је ванредно стање. Истовремено, под непосредним утицајем агената Централне обавештајне агенције (ЦИА), организовани су штрајкови, од којих је за Аљендеову владу свакако био најозбиљнији онај у рудницима Канцеларија и Ал Токуи. Постоји податак да су америчке обавештајне службе у оно време потрошиле десет милиона долара на јачање чилеанске опозиције и пропаганду либералних привредних реформи (Kos-Stanišić i Šunjić 2020, 135).

У августу 1973. уследиле су саботаже на електроенергетским постројењима, а демонстрације десничара у Сантијагу прерастају у уличне немире (десничари се сукобљавају са левичарима, који указују на стварни извор кризе у земљи и бране председника Аљендеа). Истог месеца, око 150 старешина и војника чилеанске армије покушало је да заузме председничку палату, али су у томе осујећени отпором снага лојалних легално изабраном председнику. Упркос томе што је Аљенде успео да се након неуспелог војног удара обрачуна са неким од својих десничарских противника, опозиција у скупштини отворено позива војску да преузме власт, и тако већ у септембру генерал Пиноче (*Augusto José Ramón Pinochet Ugarte*) спроводи успешан војни удар током кога је, наводно, Аљенде извршио самоубиство у опкољеној председничкој палати. Економисти школовани на Западу започињу реформе које неколико година касније Чиле доводе на руб банкротства, а отпор левичара, и нове изливе народног незадовољства због растућег сиромаштва превентира несвакидашњи терор који спроводи војна хунта (Smith 2012, 85).

Ако се има у виду да су Аљендеове реформе обављане у демократском друштвеном поретку, који је и даље имао обележја парламентарне демократије – свргавање легално изабраног председника мотивисано је преваходно економским интересима. Уколико су у економском контексту Аљендеове реформе биле у духу колективизма, и утолико имале револуционарни смисао, његово свргавање било је наглашено антиреволуционарни чин, и подразумевало је не само повратак на старо (економски систем који је највише погодовао страним инвеститорима и акционарима), него и још наглашенију експлоатацију Чилеа, уз помоћ политичке и војне елите која је након пуча дошла на власт. Наиме, иако је пучем прекинута вишедеценијска демократска традиција у Чилеу, САД су прихватиле и обилато помагале недемократску војну хунту. Бруталност Пиночеовог режима правдана је потребом доследне борбе против комунизма.

Догађаји који су довели до насилне промене власти у Чилеу представљали су пробу успостављања *неолиберализма*, односно напуштање тековина такозваног „хуманог капитализма”, или друштва благостања, које је доминирало нарочито у Европи након Другог светског рата. Реганизам и тачеризам представљају искорак из економског модела „хуманог капитализма”, који је

сматран узроком рецесије, јер је прогресивна стопа пореза наводно ограничавала развој инвестиција.

Искуство у Чилеу показало је како се комбинацијом економских притисака, подстицања парламентарне или непарламентарне опозиције и изазивања немира и грађанских протеста, успешно може утицати на промену власти у некој земљи, а да то не подразумева директно војно ангажовање. На тај је начин, у ствари, наговештен концепт обојене револуције, који је убудуће развијан самостално, или у склопу стратегије *хибридног рата*. Будући да хибридно ратовање подразумева примену широког спектра активности чији је циљ остваривање стратегијске предности стране која их примењује (Mitrović 2017, 325), значајне су не само активности сајбер рата, него и пропагандно психилошка дејства, у циљу утицаја на јавно мњење, ради нелегалне промене власти.

Ове методе долазе до изражаја најпре у земљама Источног блока, а потом и у самом Совјетском Савезу, утичући на распад земље и битно смањење утицаја СССР на међународне односе. Систематска подршка покрету *Солидарност* у Пољској, који је опстао упркос увођењу ратног стања и успостављања војне власти генерала Војдека Јерузелског (*Wojciech Witold Jaruzelski*), први је успео покушај мирне промене друштвеног уређења у једној земљи иза гвоздене завесе. Специфичност догађаја у Пољској је у томе што су носиоци промене политичког система били управо радници, који су, макар декларативно, били на власти у социјалистичком друштвеном уређењу.

Такозвана „Пољска транзиција” имала у ствари две фазе, од којих се само друга може сматрати претечом савремених обојених револуција. Наиме, прва фаза била је заснована на отпору бирократском социјализму, и имала је превасходно левичарски смисао. Почетком седамдесетих година у Пољској је дошло до радничких протеста и захтева за увођењем самоуправног социјализма, „као у Југославији”. Овај ехо шездесетосмашких захтева по свом духу није био антисоцијалистички. Попут студентских протеста у Југославији, и у Пољској су били у првом плану захтеви за доследним путем у социјализам који онда треба да доведе и до побољшања социјалног положаја радника. Уследиле су побуне радника, пре свега у пољским бродоградилштима, због лошег материјалног положаја, али и ускраћивања права на слободно синдикално организовање.

Оснивање „Солидарности” није подразумевало заговарање било какве рестаурације капитализма, него је синдикална борба усмерена према партијској бирократији. Основни захтев тицао се права да се радници синдикално удружују, и да на радничким саветима (већима) доносе одлуке о свом раду и расподели дохотка – због чега се овај период назива „радничком револуцијом” (Kowalewski 2001, 199).

Друга фаза транзиције у Пољској одиграла се након ратног стања, а у предвечерје избора, крајем осамдесетих година. Неспособност државног руководства да обезбеди неопходну робу, а пре свега храну, и опирање свакој реформи политичког система – догађа се истовремено са проблемима до којих долази у Источном блоку. Тешкоће унутар самог СССР омогућиле су да иностране организације, делимично и посредством Католичке цркве, одиграју значајну улогу да незадовољство због лошег социјалног положаја већине становника Пољске прерасте у „демократску револуцију”. И у Пољској, баш као и раније у Чилеу, на делу је утицај Чикашке економске школе, а на програм економске транзиције, спроведен након победе „Солидарности” пресудно је утицао Џефри Сакс (*Jeffrey David Sachs*), близак сарадник самог Милтона Фридмана (*Milton Friedman*) (Kowalik 2012, 40).

За разлику од Чилеа, у Пољској економски притисци Запада нису били потребни, јер је сам политички систем, својом неефикасношћу, акумулирао социјално незадовољство. Пропагандни утицај, преувеличавање предности либерализма, уз наговештаје обилате стране економске помоћи у случају рушења социјалистичког система, били су главно пропагандно оружје. Несумњиво да је преко организација Џорџа Сороса (*George Soros*) у Пољску стизао новац који је улаган у пропагирање капиталистичког друштвеног поретка. Све наведено изазвало је мобилизацију маса. Тако је „демократска револуција” у Пољској у суштини била *контрареволуција*. Увођење радикалних либералних реформи, такозвана „шок терапија”, условиће озбиљне социјалне проблеме, чији ће терет највише поднети управо они који су најзаслужнији за рестаурацију капитализма – производни радници (Konat 2009, 40–41).

Транзиција у Пољској, Чехословачкој и Мађарској била је подстакнута на готово истоветан начин. Економска криза, изазвана неефикасним системом државног социјализма, немогућност

сервисирања иностраних кредита, дакле економски проблеми са којима се становништво свакодневно суочавало, артикулисани су у правцу рестаурације капиталистичког друштвеног система, захваљујући пропаганди и вештим начинима мобилизације маса. Протести грађана на улицама, прелазак полиције на страну демонстраната и урушавање државних институција одвијало се углавном без насиља. На крају, некадашње социјалистичке државе постале су примамљива места за страна улагања, а то је са друге стране подразумевало неминовну дерегулацију, односно смањење социјалних субвенција за огроман број људи који су у првим годинама економске транзиције остали без посла, а често и било каквих месечних принадлежности.

КОНЦЕПТ ОБОЈЕНЕ РЕВОЛУЦИЈЕ

Примери о којима је било речи, у Чилеу и у Пољској, показују да је пут од социјалних револуција ка ономе што је данас познато под називом *обојена револуција*, подразумевао најпре да се појам револуције девалвира, односно да се сведе на промену политичког режима. Из тог разлога је у другом плану остао друштвени концепт (друштвено-политичко уређење) – а истицана потреба за демократизацијом друштва. Промена режима у социјалистичким земљама имала је, суштински, двоструку функцију: на овај начин је финализована победа у Хладном рату, јер се источни војни савез (Варшавски уговор) практично распао, изласком земаља чланица из социјалистичког блока. Са друге стране, отворена су нова тржишта и омогућен непосредни утицај на политику суверених држава уз помоћ међународних финансијских институција. До поменутих промена дошло је мирно, путем грађанског бунта, у форми такозване *демократске револуције*.

У корену такозваних демократских промена у Источној Европи нису само иманентни проблеми, произашли из етатистичког привредног модела, него и утицај страних обавештајних служби капиталистичких земаља. Неefикасност планске привреде, у којој готово да није постојала конкуренција, а тржиште је било регулисано политичким мерама владе, довела је до пада квалитета роба и услуга, неконкурентности када је реч о извозу, до повећања цене производње и до смањења зарада. Социјалистичке земље иза гвоздене завесе зато су морале да се задужују, а најрадикалнији пример је Румунија, чији

је дуг увећала неуспела реформа тадашњег социјалистичког лидера, Чаушескуа (*Nicolae Ceaușescu*) који је покушао да привреду оживи уз помоћ међународних кредита, држећи се и даље етатистичких претпоставки њеног функционисања (планска привреда).

Лоше стање економије и низак животни стандард грађана у земљама Источног блока стварали су незадовољство, како доминацијом Совјетског Савеза, који је добрим делом извозио социјалне тензије, тако и крутим односом државе према проблемима својих грађана. Економско незадовољство је зато попримало облике побуне против самог политичког поретка, који не само да онемогућује слободу приватне иницијативе, него и изражавање незадовољства постојећим економским приликама.

Семјуел Хантингтон (*Samuel P. Huntington*), који се налазио на челу такозване Трилатералне комисије, заступао је становиште да постојање држава планске привреде представља кочницу за економски раст капитала западних земаља, у потрази за новим тржиштима и јефтинијим начинима производње (Fridman 2012, 54). Модел државне дерегулације подразумевао је повлачење државног апарата из социјалне сфере – доминанту улогу тржишних односа, и усмеравање државног апарата на очување либералног економског поретка. Другим речима, економске слободе су биле на првом месту, а стварна демократизација друштва – секундарна.

Либерализација економије, што су добро знали западни економисти, не доноси преко ноћи повећање зарада. Почетни ефекат је смањење броја радних места, јер најпре треба затворити нерентабилна предузећа и отпустити раднике, а истовремено рестрикција социјалних субвенција за незапослене. Тек тржишно ефикасна привреда гарантује отварање нових радних места, а тај процес је предуг за „губитнике транзиције”. Па ипак, западни економисти предлагали су „шок терапију” а то значи муњевити прелазак на тржишну економију, брзу приватизацију и једнако брз процес повлачења државе из социјалне сфере (Клајн 2008, 46).

Разуме се да су промене у социјалистичким земљама могле да буду успешне само ако потичу од незадовољства народних маса. Тако је побуна због малих плата и недостатака појединих артикала на тржишту прерасла у незадовољство политичким системом, у коме је грађен социјалистички привредни модел. Радницима који су демонстрирали у *демократским револуцијама* у источној Европи, свакако нико није предочио да ће већина њих постати губитници

транзиције, да ће се њихов социјални положај најпре драстично погоршати – и да нема гаранција да ће то стање, барем за неке од њих, бити „само привремено”, јер тржишни систем намеће и личну конкуренцију на тржишту рада. Упркос томе што су промене у некадашњим социјалистичким земљама називане „демократским револуцијама”, у првом плану је заправо била либерализација економије.

Демократизација је за западне теоретичаре, са друге стране, јасно разликована од популизма. Наиме, у демократском друштву већина не треба да одлучује о свему, него само о оним стварима које смеју да буду предмет одлучивања. На пример, народ не треба да популистички арбитрира о економском систему, јер не располаже знањем о аутономним тржишним законима. Између слободе предузетништва и демократије, предност има слобода заснована на тржишној економији (Madžar 2000, 29).

Веза демократских процеса и бољих услова живота у контексту тржишне економије, браћена је најпре на теоретском плану. Према Ралфу Дарендорфу (*Ralf Gustav Dahrendorf*), увођење тржишне економије није могуће без демократизације, јер најпре морају да буду демонтирани ауторитарни начини управљања економијом. Са друге стране, неразвијеност економије указује на слабо стање демократије, на моћ малог броја људи, који владају у име комунистичке партије (Dahrendorf 1990, 93). Међутим, слободно одлучивање грађана треба да буде лимитирано, односно, од почетка мора да буде одређен његов опсег, како се не би задирало у економску транзицију (Hertz 1955, 130).

Захтеви за демократизацијом, према томе, имају своју скривену сврху, а политичке слободе се испостављају првенствено као либерализација предузетништва која захтева „растерећење”, смањење пореске стопе и „релаксирање” радног законодавства. У првим годинама транзиције, као што је већ наведено, неизбежно долази до пада животног стандарда за огроман број становника. Овај процес прати не само дерегулација, то јест смањење социјалних субвенција, него и промена друштвених вредности: солидарност и симпатија више нису на цени, а увећава се степен конкуренције у друштвеном деловању (Senet 2007, 45).

Демократска транзиција, према томе, представља прелаз од социјализма ка капитализму (Švob-Đokić 2002, 180). Обзиром да се демократске промене „не могу реализовати демократским путем”

(Puhovski 1990, 37), неопходан је метод *ненасилног* нелегалног преузимања власти, у име успостављања демократије. Појам „револуција” добија тако ново значење; његов садржај више није коренита измена постојећег, него рестаурација једног друштвеног поретка који је укинут социјалистичким револуцијама (Сундиев и Смирнов 2016, 49).

Социјалне револуције подразумевале су кризу владајуће класе, то јест, њену немогућност да задржи своју доминацију. Кризе капиталистичког друштвеног уређења, на пример, изазивале су пораст сиромаштва, односно погоршање економских услова, за већину људи, а продубљивање друштвених антагонизама представља последицу овог расцепа (Сундиев и Смирнов 2016, 69). У социјалним револуцијама убрзано расте политичка активност маса, мобилисаних око јасне идеје, чије непосредне последице обухватају не само тренутно побољшање економског положаја, него успостављање система који треба да трајно омогући правичну друштвену расподелу.

Након слома социјализма и тријумфа либералне идеологије у светским размерама, постепено ишчежава критика капитализма. Сукоби, од идејних до политичких, према томе, више немају принципијелни смисао, већ се свде на настојања актера да у геополитичком контексту заузму што повољнији положај. Побуне и облике грађанске непослушности у такозваном постмодерном добу зато карактерише одсуство идеолошког садржаја (McFaul 2005, 7). Доктрине на којима се инсистира у протестима углавном су *симулације* некадашњих принципијелних захтева, иза којих се крију непосредни геополитички мотиви (Minkina and Kaszuba 2021, 82). То битно одређује карактеристике обојених револуција:

1) За разлику од социјалних револуција, које изискују не само политичке и друштвено-економске промене, него и успостављање нових аксиолошких и етичких принципа, обојене револуције нису засноване на *великим идејама*. Другим речима, вредности ка којима стреме обојене револуције одавно су усвојене у корпусу либерално-демократских вредности (Пономарева 2012, 88). Према томе, инсистирање на одређеним либералним вредностима, које се ни у систему против кога се протестује у ствари не доводе у питање, представља својеврсну димну завесу, а у суштини је реч о настојањима да дође до *промене режима*;

2) Једна од кључних разлика у односу на социјалне револуције је у томе што у обојеним револуцијама изостаје такозвана – *револуционарна ситуација*, рецимо радикално погоршање економских услова, које посебно погађа одређену класу или друштвени сталеж. Самим тим, изостаје и установљење *револуционарне класе*, односно одређене социјалне групације, која је способна да укине постојећи облик друштвене производње и установи нови облик продукције;

3) Обојене револуције нису усмерене ка промени *политичког система*, облика расподеле или продукције живота у целини, већ је њихов циљ само промена политичког режима – што се у пракси своди на смену представника власти. Симулирајући корениту друштвену промену, обојене револуције скривају стварне разлоге за изазивање немира (Bessinger 2007);

4) За разлику од релативно дуготрајног сазревања *револуционарних услова*, што карактерише социјалне револуције, у обојеним револуцијама све се догађа без претходне теоријске или организационе припреме. Уместо тога, обојене револуције почивају на финансијској снази (буџету) и медијској пропаганди (Сундиев и Смирнов 2016, 89);

5) Обојене револуције не подразумевају истицање вођа покрета (лидера); организација и оглашавање никада нису индивидуализовани. На тај начин, постиже се утицај на најшире бирачко тело, јер у формулисаним циљевима покрета изостају специфични социјални захтеви (класа или друштвених групе). Ово показује не само да су обојене револуције идејно празне, већ да не почивају на интересима који се декларативно истичу. Речју, обојене револуције представљају Роршархову мрљу, у коју свака друштвена група пројектује сопствено незадовољство. Из тог разлога, у обојеним револуцијама раме уз раме учествују декларисани левичари, либерали и десничари, идеолошки не само удаљени него и принципијелно супротстављени (Parezanović 2024, 384);

6) Обојена револуција често се активира након спровођења избора, када опозиција изражава незадовољство њиховим резултатима, а маса излази на улице, да би се у ситуацији метежа и нестабилности битно утицало на став јавног мњења према актуелном политичком режиму (Сундиев и Смирнов 2016, 92);

7) Битна карактеристика обојених револуција је страни фактор. Нека спољна сила финансира организаторе, обуку, и битно

доприноси у осмишљавању мотива који може да покрене масе, као и стратегије – акцијама демонстраната на улицама (Сундиев и Смирнов 2016, 93). Страни фактор делује посредно, преко невладиних организација или антирежимских покрета. У поодмаклој фази обојене револуције, инострани фактори преузимају улогу арбитра, односно оцењују захтеве демонстраната оправданим, евентуалне резултате избора упитним, а одговор режима на бунт грађана непримерним или претераним. Из тог су разлога обојене револуције праћене спољнополитичким ултиматумима (Сорокин 2014, 11).

Упркос томе што многи теоретичари, не само у Русији, него и на Западу, указују на овде укратко наведени концепт обојених револуција, и даље се у научним круговима одржава уверење како су узроци обојених револуција – унутрашњи. Према Максимову, руском социологу политике, тезе о иманентним узроцима обојених револуција представљају сведочанство да су и друштвене науке постале медијум за маскирање улога моћних држава на промене режима у мање развијеним државама (Максимов 2010, 10).

Уколико су обојене револуције генерисане на унутрашњем незадовољству, из тога би произлазило да је свака од њих аутентична, и да се по својој етиологији разликује од других. Већ летимичан поглед, међутим, показује не само сличну методику извођења обојених револуција широм света, него и варирање сличних симбола – попут стиснуте песнице, која је била заштитни знак обојених револуција током последње деценије прошлог века.

Такође, сличне су и фазе које претходе или прате демонстрације и друге облике изражавања незадовољства грађана током обојених револуција. Анализа показује да у су у готово свим случајевима током последње деценије XX века избијању немира претходиле санкције или претње санкцијама – ММФ, Светке банке или инвестиционих фондова. За пораст цена, инфлацију и успоравање друштвених реформи (у транзиционим друштвима), у медијима (који се најчешће финансирају иностраним капиталом), актуелно руководство се оптужује за економске проблеме. Разуме се, поводи могу да буду и другачији, али је у оптужбама актуелних представника власти увек на делу инострано контролисани медијски сектор (Parezanović 2013, 88).

Једна од првих обојених револуција одиграла се у Грузији, 2003. године. Демонстрације и други облици незадовољства нису

имали јасну идеолошку основу. Од почетка је било јасно да је главна мета грузијски председник Едуард Шеварнадзе (*Эду́ард Амвр́сиевич Шевардн́дзе*), некадашњи министар спољних послова СССР. Шаварнадзе је, у ствари, водио умерену политику, прихватајући либерализацију и у политичкој и у економској сфери, док је, са друге стране, настојао да одржи добре односе са Русијом, као непосредним моћним суседом и значајним спољнотрговинским партнером. Изгледа да је управо то представљало основни разлог за западну подршку опозицији у Грузији. Утицај Запада био је осигуран оснивањем Либералног института у Тбилисију, одмах након осамостаљивања Грузије. Посредством овог института, створен је опозициони покрет „КМАРА”, који је Шаварнадзеа оптуживао за сарадњу са Русијом, супротну грузијским националним интересима. Одмах након избора 2003. године, на којима је Шаварнадзе однео убедљиву победу, „КМАРА”, на чијем је челу тада био Михаил Сакашвили (*Михе́л Николозови́ч Саакашвили*), не признаје резултате избора, и покреће талас демонстрација. Демонстранти се сукобљавају са полицијом, и у једном тренутку заузимају зграду скупштине. Војска и полиција су одбиле да интервенишу, што је охрабрило демонстранте да заузму и друге институције у Тбилисију, после чега је Шаварнадзе био принуђен да поднесе оставку. Ови догађаји, познати под називом *Револуција ружа* (Parezanović 2013a), отворили су врата дугорочном страном утицају у Грузији. Дуга и успешна каријера Михаила Сакашвилија, који је након премијерског места био и председник Грузије у два мандата, окончана је, по свему судећи, уплитањем Русије, која је у Грузији покренула медијски рат против председника (Šuvaković 2023, 22). Након другог мандата, Сакашвили, који по уставу није могао да се кандидује да и трећи пут обавља ову дужност, оптужен је за корупцију и насиље против демонстраната (за време док је био председник), па је побегао у САД, да би касније политичку каријеру наставио у Украјини, као „амерички човек”. По повратку у Грузију 2021. године је ухапшен и тренутно је у затвору.

Геостратешка настојања Запада да Русију изолују од других бивших република Совјетског Савеза настављена су, годину дана после Грузије, у Украјини, 2004. године. У другом кругу председничких избора, Виктор Јанукович (*Ві́ктор Фе́дорович Януко́вич*) је победио Виктора Јушченка (*Ві́ктор Андрі́йович Ющенко*), али је одмах потом Јушченков изборни штаб изнео

оптужбе да су избори покрадени. Један од аргумената који је истицао Јушченков изборни штаб је до сада нерасветљени „покушај тровања” овог председничког кандидата септембра 2004. године (Karpelev 2023, 277). Јушченко је, такође, у овом кругу имао малу предност, али је у другом кругу Јанукович ипак убедљиво победио са 49,5% наспрам 46,6% (277). Убрзо су стигле оптужбе да су изборни резултати нерегуларни. Томе у прилог говорили су и страни посматрачи. Већ у ноћи после проглашења Јануковичеве победе избиле су демонстрације. Због наранџасте боје на амблемима и заставама Јушченкових присталица, овај је догађај добио назив – „Наранџаста револуција” (*Помаранчева револуција*). Јушченко, захваљујући подршци Запада, излази као победник обојене револуције, и Украјина је неколико година под доминантним утицајем Запада, све до нове кризе, својеврсне *Обојене контрареволуције*, када после расцепа између премијерке Јулије Тимошенко (*Юлија Володимиривна Тимошенко*) и председника Виктора Јушченка – власт поново долази у руке Јануковича (Petrović 2008, 182). Овим се, међутим, историја обојених револуција у Украјини не завршава. Од 2010. до 2013. председник Украјине поново је био Виктор Јанукович, док је премијер био Азаров (*Микóла Янович Азáров*). Политика власти била је проруска, иако су и председник и премијер настојали да се истовремено приближе Европској унији. То приближавање, међутим, било је већ извесно време оптерећено условима ЕУ, које руководство Украјине није могло да испуни (захтевало се пуштање из затвора некадашње премијерке Јулије Тимошенко, која је правоснажно осуђена).

У јесен 2013. године започиње нова обојена револуција у Украјини. До кризе долази након што су Јанукович и Азаров одбили да потпишу Споразум о стабилизацији и придруживању ЕУ. Протесте предводи удружена опозиција хетерогеног састава, од екстремне деснице из Галиције до некадашње партије Јулије Тимошенко (леви центар) и присталица Виктора Јушченка (десни центар). Круна ове обојене револуције је такозвани Евромајдан, назван по главном украјинском тргу (мајдану). Режим је најпре толеришао демонстрације, које упорно нису јењавале. Јануара 2014. украјинска скупштина (*Verkhovna Rada*) изгласала је оштрије законе о кажњавању демонстраната, што је подигло тензије и проширило демонстрације практично на целу земљу. Према швајцарском историчару, Андреасу Кепелеру (*Andreas Kappeler*), нико од

опозиционих лидера није могао да контролише демонстранте, јер су „револуционари Евромајдана сами одређивали ток догађаја” (Karperler 2023, 285). Под притиском демонстраната, закони о демонстрацијама су сторнирани, и проглашена општа амнестија за демонстранте. То, међутим, није зауставило протесте, па се нереди, укључујући и повремене оружане окршаје, настављају широм земље. Захтеви опозиције су у ствари радикализовани, па је од Јануковича захтевано да поднесе оставку, а да Врховна рада врати на снагу устав који је важио пре 2004. године, који је председнику давао знатно мања овлашћења. Пошто је Јанукович одбијао да се повуче, дошло је до крвавих обрачуна између демонстраната и полиције, после чега је Јанукович свргнут са власти, пучем, 21. фебруара 2014. године. Парламент Украјине је, излазећи из својих уставних надлежности, опозвао председника државе (који је непосредно биран), расписао нове изборе за мај 2014, и поставио в.д. председника, Олександра Турчинова (287). Неуставно преузимање власти западни медији су одобравали, сматрајући то изнуђеним потезом, због упорног Јануковичевог игнорисања *воље народа*. Демонстрације, међутим, прерастају оквире ненасилних протеста, комбинованих међународним притисцима. Због незадовољства проруског становништва, почињу сукоби на Криму, а целокупна криза окончава се споразумом Минск 2 (Petrović i Bukvić 2019, 110–134).

Турбулентан период у Украјини показује заправо геостратешку борбу између Запада и Русије. Притом, Запад подржава антируске, наглашено проевропске политичке партије и покрете; демонстрације и нелегално преузимање власти одигравају се под паролом економског просперитета, односно борбе против корупције. Демонстранти су мобилисани управо економско-социјалним проблемима, који се истичу у први план. Приближавање Европској унији некритички се изједначава са економским благостањем, као што се добри односи са Русијом, такође непромишљено, поистовећују са социјалном бедом и незнањем. Извесне елементе обојене револуције користила је Русија, служећи се другом значајном темом у мобилизацији маса: оптужбама за корупцију, на основу којих су збачени Сакашвили у Грузији и Јулија Тимошенко у Украјини. Независно од тога колико је у овим оптужбама било истине, несумњиво је да су и демонстрације против прозападних политичара у две бивше совјетске републике подстакнути руским геостратешким интересима.

Такође упада у очи и назив „револуција”, којим се означава мобилизација демонстраната. Овај термин треба да укаже да је суштина протеста радикална, да се ради о коренитој промени коју треба извојевати зато што почива на легитимним циљевима, иако се користе нелегална средства. На овај начин остаје сакривен недовољно јасно одређен циљ демонстрација; учесници обојених револуција нису упознати са политичким програмом који треба да доведе до испуњења њихових очекивања (побољшања економско-социјалних услова), јер таква артикулација због савеза левичарских, десничарских и либералних партија и покрета које здружено учествују у побуни, у ствари и није могућа.

ОБОЈЕНЕ РЕВОЛУЦИЈЕ У ЈУГОСЛАВИЈИ

Поређење протеста студената 1968. са студентским демонстрацијама 1991. године (ови протести добили су назив – „Плишана револуција”), али и са другим, каснијим „догађањима народа” захтева да се јасно укаже на битне разлике између шездесетосмашких и потоњих протеста, и затим одмери њихов евентуални „револуционарни значај”. Иницијум студентских протеста 1968. године био је социјални положај студената, али је незадовољство убрзо артикулисано у политичке захтеве који су по својој вокацији били – доследно социјалистички. Захтеви за побољшањем материјалног положаја универзитета били су само једна од теза последњег, четвртог захтева у Резолуцији студентских демонстрација донетој 3. јуна 1968. године (Jakšić 2020, 9). Најзначајнији захтеви подразумевали су успостављање социјалне једнакости – да социјална структура студената одражава социјалну структуру друштва, укидање привилегија које проистичу из политичких положаја, демократизација свих друштвено-политичких организација, а посебно Савеза комуниста, демократизација средстава информисања и слобода збора и демонстрација. Иако су неке од ових формулација имале на први поглед либерални призив, јер у њима доминирају захтеви за *слободом и једнакошћу*, за Акциони комитет, који је формулисао захтеве, неупитан је социјалистички оквир за њихово испуњење. Једнакост коју студенти захтевају није правна једнакост пред законом, него економска једнакост, која може да буде остварена само у социјалистичком контексту,

у преусмеравању „вишка вредности” ка социјалном благостању првенствено радничке класе, али и свих грађана Југославије.

Не треба губити из вида да су студентски протести у Београду на изванредан начин били део велике студентске побуне, која је иницирана у Паризу. У то време, у Европи је био изражен такозвани прокомунистички дискурс, а демонстрације у Паризу носиле су тај левичарски печат, као и други протести студената, у СР Немачкој и САД. Идеје перманентне револуције, односно друштвене критике разумевани су, у марксистичком кључу, као израз самопродукције човека и сталног превладавања друштвених каузалитета. Партијска бирократија у социјалистичким државама у том је смислу доживљавана као антиреволуционарна појава, док су студентски протести у Београду разумевани као револуционарни чин, супротстављен бирократизацији (Petrović 1986, 188) која иницира све уочљивије социјалне разлике.

Сасвим је другачији смисао студентских протеста 1991. године. Ови протести догодили су се непосредно после великих демонстрација, 9. марта, које су релативно лако угашене, иако полиција није спремно дочекала овај скуп и потценила бројност учесника (Marković 2009, 280). Излазак тенкова на београдске улице догодио се у вечерњим сатима, када је полиција већ растерала демонстранте.

Наредног дана почело је мирно окупљање студената, најпре на факултетима а онда и на улици, код Теразијске чесме. Ови протести названи су „Плишаном револуцијом”, а тај је назив требало да потцрта њен ненасилни карактер. Ови протести, којима је координирао глумца Бранислав Лечић, имали су форму *демократских револуција* у источној Европи 1989. године. Успостављен је такозвани „улични парламент”. А захтеви који су истицани тицали су се пре свега – политичких слобода, са једва приметним акцентовањем потребе успостављања либералног система, односно убрзане економске транзиције (напуштања социјалистичког модела привреде и успостављања слободних тржишних односа). Годину дана касније, марта 1992. године, у једноипомесечном протесту, студенти су формулисали захтеве од којих се само неки тичу слобода и права на универзитету. Под бројем један, захтевана је оставка тадашњег председника Србије, Слободана Милошевића, а затим обустављање режимске контроле медија, доношење закона који ће гарантовати аутономију универзитета, објаве имена студената који су погинули

у рату у Хрватској, и оставке руководства Савеза студената Београда (Томић 2015, 192). На први поглед, ниједан од захтева није се дотицао политичког система, односно будућег уређења земље, али је захтев за оставком Слободана Милошевића скривено био усмерен против остатака социјалистичког система, о чему сведочи и парола „Банда црвена”, која ће остати у употреби и неколико година касније, када студентски протести буду обновљени.

Следећи велики студентски протести у време Слободана Милошевића одиграли су се 1996. и 1997. године. Повод за студентски протест, који је потом израстао у велики грађански бунт, био је покушај тадашњег режима да не призна пораз на локалним изборима у десетинама градова и општина у Србији, где је опозиција однела победу. Први студентски захтев односио се на формирање независне комисије за утврђивање изборних резултата. Друга два захтева, за оставку ректора и студента проректора БУ, додата су неколико дана након почетка протеста, зато што су ректор Величковић и студент-проректор Ђурђевић на РТС тврдили да иза протеста стоји тек шачица студената (Томић 2015, 195). И у овим протестима видљиви су трагови обојене револуције. Најпре, до демонстрација долази након саопштавања изборних резултата, а убрзо је дошло и до интернационализације целог случаја, арбитраже некадашњег шпанског председника Фелипеа Гонзалеса – и Милошевићевог признавања пораза на локалним изборима у општинама и градовима широм Србије, у форми *lex specialis*. Међутим, ови протести, нарочито када су прерасли у грађанске демонстрације широм Србије, имали су јасан антирежимски ракурс. Ако се има у виду да је уклањање Милошевића са власти од 1992. године био један од циљева САД и моћних европских држава (пре свега Немачке и Велике Британије) – мобилизација у циљу признања победе на локалним изборима идејно шаролике и некомпактне опозиције требало је да ослаби Милошевића (или да протести спонтано доведу до његове смене). У сваком случају, антирежимски карактер ових протеста није споран, као што је уочљив и изостанак социјалних захтева. Некохерентност опозиције дошла је до изражаја само неколико месеци касније, када је у скупштини града Београда Српски покрет обнове прекинуо сарадњу са Демократском странком, након чега је смењен градоначелник Ђинђић, а на његово место изабран Милан Божић, један од потпредседника СПО. Другим речима, повод за демонстрације свакако је био покушај изборне

крађе (Marković 2009, 395–396), али је подршка демонстрантима из иностранства имала форму притиска на режим, мотивисана сасвим другачијим, спољнополитичким разлозима.

Слична форма протеста, као 1996. и 1997., примењена је и после првог круга председничких избора 2000. године, с тим што у првом плану овде нису били студенти, него удружена опозиција. Ток петооктобарског протеста знатно подсећа на оно што се неколико година касније одиграло у Грузији и Украјини: од иконографије снага отпора, до несумњивог прилива новца из иностранства, и других врста подршке, као и пропагандно медијске и економске делатности у циљу свргавања Милошевићевог режима (Ђурковић 2000, 247). Петооктобарске промене укључивале су примену силе, делови некадашњег режима су променили страну, укључујући војску и полицију, али је кључну улогу у свему имао огроман број демонстраната (Antonić 2000, 51). Захтев протеста да се призна победа Војислава Коштунице у првом кругу избора представљала је само матрицу у коју су учесници протеста унели властите мотиве. У том смислу, петооктобарски догађаји имали су елементе *демократске револуције*, јер је након њих дошло до знатног уплива страног капитала и наглашене приватизације, али и геостратешки смисао (након победе ДОС дошло је до смањења војске СР Југославије, уништавања тенкова и топова и слично), као и до „контроле” односа Србије и Русије.

ОБОЈЕНЕ РЕВОЛУЦИЈЕ И ГРАЂАНСКА НЕПОСЛУШНОСТ

За разлику од разумевања обојених револуција као демонстрација које су изазване споља, из геополитичких (геостратешких) разлога, у стручној јавности постоји тенденција да се обојене револуције посматрају као видови грађанске непослушности (Minkina and Kaszuba 2021). Постоје различита разумевања грађанске непослушности, а у новије време у научним круговима најутицајнија су схватања Џона Ролса (*John Rawls*) и Јиргена Хабермаса (*Jürgen Habermas*). Према Ролсу, грађанска непослушност испољава се у „јавном ненасилном, савесном, али закону супротстављеном деловању које по правилу треба да допринесе промени закона или владине политике” (Habermas 1989, 55). Ролс дакле грађанску непослушност изводи из неслагласности

моралног императива и актуелних правних норми. То значи да се сваки закон, почев од највишег правног акта, мери својом сагласношћу са принципима, у Кантовом смислу те речи – дакле са могућношћу универзализације норме (норма која не може да универзално важи увек доводи до тога да су појединци или друштвене групе средство, а не циљ, па је из тог разлога прекратка за морални закон).

Ролс ограничава право на грађанску непослушност немогућношћу да се спор између права и правичности разреши у постојећим институцијама система. Дакле, грађани могу да прибегну кршењу закона и тако скрену пажњу на изостанак правичних решења, само уколико су претходно исцрпљени сви институционални алати. Такође, Ролс инсистира на ненасилном карактеру грађанских протеста, допуштајући ову форму борбе за правичност само у изузетним условима. Те услове, сматра Ролс, не испуњава ни социјално-економско незадовољство, зато што се захтеви за давањем посебних социјалних субвенција према њему не могу универзализовати. Ролсовом ставу могао би се упутити приговор – да постоје државе у којима нису развијене демократске институције, где судство није лишено утицаја извршне власти, а законодавна власт се налази у рукама одређене херметичке групе људи. Другим речима, Ролсови увиди подразумевају демократски развијена друштва, потврђујући становиште да се из недемократског друштва у демократију не може ући демократским путем.

Хабермас знатно шире посматра грађанску непослушност. Рођена управо из студентских протеста, грађанска непослушност је за Хабермаса израз моралног незадовољства *правом*. Према томе, грађанска непослушност настаје у расцепу између легалности и легитимности (Habermas 1989, 54). Грађански протести израстају из сталног преиспитивања неке легалности, односно они гарантују сталну легитимизацију неке друштвене праксе. У том смислу, и сам однос неког правног поретка према грађанској непослушности представља тест његове зрелости. Када ово каже, Хабермас има у виду управо нетолеранцију према грађанској непослушности, коју су политичари Цимерман и Пингер окарактерисали као „вид ненасилног насиља”, не разумевајући њену дубоку демократску оправданост.

Сада се поставља питање да ли се на студентске протесте, или друге облике демонстрација против режима може гледати

јединствено, из ракурса потребе за друштвеном легитимизацијом легалности. Ролс и Хабермас сагласни су у томе да у корену грађанске непослушности стоје морални императиви, односно универзална начела. То се међутим не може рећи за оне протесте у којима нису јасно артикулисани циљеви, или су ти циљеви парцијални. Са друге стране, поставља се питање легитимитета самих захтева за легитимношћу: свака група људи која протестује може се позвати на легитимност легитимисања закона. Ко у том случају треба да одлучи да ли су испостављени захтеви оправдани: представници режима, или независна интелектуална заједница? И на крају – ако је рационално посредовање легалитета и легитимитета императив, то још не подразумева рационално опхођење актера у спору, режима и грађана који протестују.

У контексту модерне, ови проблеми упућују на потребу успостављања *отвореног друштва* у коме би сви чланови имали могућност да се упознају са истраживањима социјалних научника. Оцењивање правних норми, односно утврђивање њихове легитимности, претпоставља институцију непристрасног просуђивања, са чијим би резултатима морала да буде упозната најшира јавност (Аpel 1987, 25).

Постмодерна дисперзија смисла, међутим, доводи у питање и сама универзална начела. Обојене револуције зато не захтевају рационално утемељење, већ само симулацију неког начела чијем се задовољавању тежи. А када се изгуби принципијелна основа, то упућује на евоцирање „природног стања”: *bellum omnium contra omnes*. Обојене револуције у том су смислу – аргумент силе, која се скрива иза наизглед легитимне побуне – у коју, додуше, барем одређен број демонстраната пројектује своје социјално незадовољство.

Обојене револуције имају, дакле, своју *манифестну форму* – која није ништа друго до симулација грађанских иницијатива, заснованих на неком принципијелном начелу (уочавање неправичности неких легалних одредби у поређењу са морално универзалним законима), и *актуелну форму*, стварни циљ, обарање неког режима у склопу одређених геостратешких интереса. Што су захтеви демонстраната дифузнији и нејаснији, то се мање ради о елементима грађанских протеста, а више о *обојеној револуцији*.

Разуме се, у конкретним друштвеним контекстима тешко је разлучити моралне захтеве од дифузних повода за демонстрације,

и зато, управо у духу отвореног друштва, на начин на који га сагледавају Хабермас и Апел – у смислу критичке комуникационе заједнице – треба сагледавати не само манифестацију протеста, него шири друштвени склоп њиховог одвијања и стратегије деловања.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Максимов, Игорь Владимирович. 2020. *Цветная Революция: Социальный процесс или сетевая технология*. Москва: Арктогея.
- Пономарева, Елена Георгиевна. 2012. „Секреты „цветных революций.” *Свободная мысль* (5–6): 38–47.
- Сорокин, Александр Алексеевич. 2014. „Цветная революция» как технология смены политической власти.” *Вестни БДПУ, Палиталогия 2* (1): 14–17.
- Сундиев, Игорь Юрьевич, и Александр Александрович, Смирнов. 2016. *Теория и технологии социальной деструкции (на примере Цветных революций)*. Москва: Русский биографический институт, Институт экономических стратегий.
- Antonić, Slobodan. 2020. „О карактеру 5. oktobra: revolucija, ali kakva?” *U Dvadeset godina 5. oktobra*, ur. Slaviša Orlović i Despot Kovačević, 47–70. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka, Centar za demokratiju Hanns Seidel Stiftung.
- Apel, Karl-Oto. 1987. *Transformacija filozofije*. Sarajevo: IGP „Veselin Masleša”.
- Arendt, Hana. 1963. *On Revolution*. London: Faber and Faber.
- Bessinger, Mark R. 2007. “Structure and Example in Modular Political Phenomena: The Diffusion of Bulldozer/Rose/Orange/Tulip Revolutions.” *Perspectives on Politics* 5 (2): 259–276. DOI: 10.1017/S1537592707070776.
- Chamberlin, Paul Thomas. 2014. “The Cold War in the Middle East.” In *The Routledge Handbook of the Cold War*, eds. Artemy M. Kalinovsky, 163–176. London: Craig Daigle.
- Dahrendorf, Ralph. 1990. *Reflections on the Revolution in Europe*. London: Chatto and Windous.
- Divković, Mirko. [1900] 1999. *Latinsko-hrvatski rječnik*. Zagreb: Naprijed.
- Đurić, Mihailo. 1979. *Utopija izmene sveta*. Beograd: Institut društvenih nauka, Prosveta.
- Đurković, Miša. 2020. „Bilans 5. oktobra.” *U Dvadeset godina 5. oktobra*, ur. Slaviša Orlović i Despot Kovačević, 245–260. Beograd: Univerzitet

- u beogradu, Fakultet političkih nauka, Centar za demokratiju Hanns Seidel Stiftung.
- Filipović, Vladimir. 1984. *Filozofijski riječnik*. Zagreb: NZMH.
- Fleisch, Nicolaus. 1989. *Ziviler Ungehorsam oder gibt es ein Recht auf Widerstand im schwirschen Rec-hisstat?* Grüşch: Verlag Rügger.
- Fridman, Milton. 2012. *Kapitalizam i sloboda*. Beograd: Službeni glasnik.
- Habermas, Jürgen. 1980. *Teorija i praksa*. Beograd: BIGZ.
- Habermas, Jürgen. 1989. „Građanska neposlušnost – test za demokratsku pravnu državu.” *Gledišta*, 10–12.
- Hellinger, Daniel C. 2021. *Comparative Politics of Latin America: Democracy at Last?* New York and London: Routledge.
- Hertz, Luis. 1995. *The Liberal Tradition in America: An Interpretation of American Political Thought Since the Revolution*. New York: New York Press.
- Jakšić, Miomir. 2020. „Studentski protest u Jugoslaviji 1968. godine i uspon ekonomskog neoliberalizma.” *Ekonomске идеје и пракса*, br. 19, <https://www.ekof.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2014/10/1.pdf>
- Kangrga, Milan. 1989. *Etika ili revolucija*. Zagreb: Naprijed.
- Kappeler, Andreas. 2023. *Rusi i Ukrajinici: nejednaka braća*. Beograd: XX vek.
- Klajn, Noami. 2008. *Doktrina šoka*. Zagreb: VBZ.
- Konat, Gregorz. 2009. “Anty polityka Społeczno-ekonomiczna, Czyli Niedobór W Gospodarce.” In *Stracone Szanse? Bilans Transformacji 1989–2009*, eds. Piotr Szumlewicz and Jakub Majmurek, 19–49. Varšava: Difin.
- Kos-Stanišić, Lidija, i Ante Šunjić. 2020. „Razvoj i demokratizacija obavještajne službe u Argentini (1946–2001).” *Međunarodne studije* 20 (1–2): 115–136. DOI: 10.46672/ms.20.1-2.6.
- Kowalewski, Zbigniew Marcin. 2011. “The Strange Death of Solidarnosc.” *International Viewpoint*. December 10, 2011. <http://www.internationalviewpoint.org/spip.php?article545>.
- Kowalik, Tadeus. 2012. *From Solidarity to Sellout the Restoration of Capitalism in Poland*. New York, NY: Monthly Review Press.
- Madžar, Ljubomir. 2000. *Politički uzroci siromaštva*. Novi Sad, Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Marković, Mihailo. 2009. *Juriš na nebo*. Beograd: Prosveta.
- Matijašević, Martin, i Darko Todorović. 2024. „Bezbednosne krize kao faktor migracija ka Evropskoj uniji.” *Žurnal za bezbjednost i kriminalistiku* 6 (2): 37–55.

- McFaul, Michael. 2005. "Transitions from Postcommunism." *Journal of Democracy* 16 (3): 5–19.
- Meretz, Stefan, and Simon Sutterlütti. 2023. *Make Capitalism History*. Pennsylvania: State University Press.
- Mesquita, Etnan Bueno. 2010. "Regime Change and Revolutionary Entrepreneurs." *The American Political Science Review* 104 (3): 446–466. DOI: 10.1017/S0003055410000274.
- Minkina, Mirosław, and Malina Kaszuba. 2021. "Color Revolutions as a Threat to the Security of the Russian Federation. AN Analysis of Russian perspective." *Torun International Studies* 1 (14): 77–92. DOI: 10.12775/TIS.2021.006.
- Mitrović, Mirosław. 2017. "Hybrid warfare and asymmetric security threats." *Vojno delo* 5: 333–347. DOI: 10.5937/vojdela1705333M.
- Molnar, Aleksandar. 2001. „Istorijski razvoj građanske neposlušnosti.” *Časopis za književnost, kulturu i društvena pitanja* 62 (8): 255–283.
- Parezanović, Marko. 2013a. *Politički prevrat: savremeni pristup*. Beograd: Nova srpska poltička misao.
- Parezanović, Marko. 2013b. „Obojene revolucije u vrtlogu prekomponovanja međunarodnih političkih odnosa.” *Nova srpska poltička misao*. 24. februar 2013. <http://www.nspm.rs/savremeni-svet/obojene-revolucije-u-vrtlogu-prekomponovanja-medjunarodnih-politickih-odnosa.html?alphabet=l>.
- Parezanović, Marko. 2024. "Color Revolutions as a Mean to cause Changes in International Relations." In *Global Security and International Relations: After the Escalation of the Ukrainian Crisis*, eds. Dušan Proroković, Paolo Sellari and Rich Mifsud, 379–397. Belgrade: Ministry of science, technological development and innovation of the Republic of Serbia.
- Petrović, Gajo. 1986. *Mišljenje revolucije*. Zagreb: Naprijed.
- Petrović, Dragan. 2008. „Geopolitički aspekti savremene Ukrajine.” *Političke studije* (3): 177–188.
- Petrović, Dragan, i Rajko Bukvić. 2020. *Ukrajinska kriza 2013–2019*. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.
- Puhovski, Žarko. 1990. *Socijalistička konstrukcija zbilje*. Zagreb: Školska knjiga.
- Senet, Ričard. 2007. *Kultura novog kapitalizma*. Beograd: Arhipelag.
- Smith, Peter H. 2012. *Democracy in Latin America: Political Change in Comparative Perspective*. New York: Oxford University Press.
- Šolte, Jan. 2009. *Globalizacija. Kritički uvod*. Podgorica: CID.

- Šuvaković, Uroš. 2023. „Rat koji je izbio sa tri decenije docnje.” *Časopis za društvena pitanja, kulturu i regionalni razvoj* (1): 14–31. DOI: 10.46630/bs.1.2023.01.
- Švob-Đokić, Nada. 2002. *Tranzicija i nove evropske države*. Zagreb: Barbat.
- Tomić, Đorđe. 2015. „Ulične studije – odsek: Protest! Studentski protesti tokom ‘ere Milošević’.” U *Društvo u pokretu: novi društveni pokreti u Jugoslaviji od 1968. do danas*, ur. Đorđe Tomić i Petar Atanacković, 188–237. Beograd: Cenzura.

Ivan Ribac*

Academy for National Security, Belgrade, Republic of Serbia

SOCIAL, DEMOCRATIC AND COLORED REVOLUTIONS

Resume

The analysis of color revolutions in this paper implies two research directions. First, the term “color revolution” itself is analyzed, with a particular focus on the change in the meaning of the term “revolution” – followed by an examination of the semantic structure of the term “democratic revolution”. The second research direction focuses on the peculiarities of color revolutions and their connection with de-sovereignization as a result of global capitalism. Based on this, democratic revolutions in the Visegrad Group countries are analyzed, with a particular focus on Poland, as well as in the Balkans, with special attention given to the comparison of democratic revolutions in Ukraine and Serbia. In this paper, with the help of the previously defined research directions, the following hypotheses are constructed and defended: (1) Color revolutions manifest first in the form of democratic revolutions – in which the political system institutions are called into question; (2) The color revolutions of recent decades primarily had geopolitical goals, as opposed to the preceding period (the end of the previous and the beginning of this century), when they had a transitional peak; (3) Color revolutions cannot be identified with *civil disobedience*, since there is no solid moral principle at their core, but rather a diffuse justification.

Keywords: revolution, democracy, colored revolution, transition, civil disobedience.

* E-mail address: ivandribac@gmail.com; ORCID: /

* Овај рад је примљен 29. маја 2025. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 15. октобра 2025. године.

*Ivan Ribac**

Academy for National Security, Belgrade, Republic of Serbia

SOCIAL, DEMOCRATIC AND COLOR REVOLUTIONS

Abstract

This text first outlines the sociological and philosophical meanings of the term “revolution”, and then confronts the meaning of this term with the phenomena of “democratic” and “color” revolutions. Unlike the social revolution, neither democratic nor color revolutions imply a radical change in the production of life, and their goals are heterogeneous, because the intentions of the participants and supporters, who are not directly involved in the course of these revolutions, differ. On these grounds, democratic revolutions are analyzed in the countries of the Visegrad Group, particularly in Poland, as well as in the Balkans, with special attention paid to the comparison of the democratic revolutions in Ukraine and Serbia. In this paper, with the help of the previously defined research directions, the following hypotheses are constructed and defended: (1) Color revolutions manifest first in the form of democratic revolutions – in which the political system institutions are called into question; (2) The color revolutions of recent decades primarily had geopolitical goals, as opposed to the preceding period (the end of the previous and the beginning of this century), when they had a transitional peak; (3) Color revolutions cannot be identified with *civil disobedience*, since there is no solid moral principle at their core, but rather a diffuse justification.

* E-mail address: ivandribac@gmail.com; ORCID: /.

Keywords: revolution, democracy, color revolution, transition, civil disobedience.

INTRODUCTION

In contemporary political theory, *color revolutions* are defined as methods of non-violent overthrow of legal forms of political power. Therefore, their cause is always transcendent in comparison to the legal and political system of states in which color revolutions occur, most often including various forms of economic pressure (i.e., suspension of financial aid), creating condition for “non-violent protests”, rallies, marches and demonstrations organized by *internal* social groups, influenced indirectly or directly – through financing their activities or indoctrination through media and social networks (Сорокин 2014, 16). In the said context, *color revolutions* have quite an illusory social sense, i.e., the dissatisfaction of the masses is directed not to establish a different political system, but towards an immediate change of the regime, without touching on the core of social issues, social distribution, or social order (Сундиев и Смирнов 2016, 44).

This paper aims to draw attention to the difference between social revolutions, which implied major and radical social changes, and the so-called “color revolutions”, which, in our times, do not imply a change in the social paradigm, or, if such a change is asked for, it refers to the old, *pre-revolution* forms of social organization. Moreover, this paper will defend the belief that *color revolutions* are usually instigated “from above”. This does not exclusively mean that and “external factor”, i.e., the influence of a foreign country, that is, an intelligence service, is crucial for its organization, but that, above all, *color revolutions* presuppose certain (already) accepted social principles (Максимов 2010, 18) Therefore, their domain is primarily – *functional*, meaning that *color revolutions* do not imply leaving a specific social context, abandonment of ruling principles that define the social order (Parezanović 2024, 382).

A certain devaluation of the term ‘*revolution*’ in the syntagm ‘*color revolution*’ is not accidental, but can also be marked as one of the *distinguishing features* of this social phenomenon. This implies that a shift in the meaning of the term ‘*revolution*’ occurred in the social sciences, although this was not extensively discussed *in the scientific*

literature (Mesquita 2010, 460). In the social sciences, denouncing the term ‘revolution’ to describe the illegal actions of certain social groups attempting to achieve specific goals beyond established social rules has become a common practice. Upon providing such a definition, what is left in the background is what goals are at stake, whether the purpose of the actions of social groups is emancipatory, i.e., whether it can be universalized, that is, whether these goals require a radical change of social relations or just a change of roles in the existing social paradigm. In other words, contrary to *revolution* seen as a *production*, *color revolutions* are *reproductive*, which means that they are too short for the new-age synthesis of practical and poetical, i.e., they are *technical* in the pre-new-age sense of the word, as mere instruments of action.¹

In this paper, it will be demonstrated that color revolutions emerged in the Cold War era, serving as a means to fulfill political goals with minimal military escalation.² In accordance with the previously mentioned terminological restrictions, we are, above all, speaking of *techniques* developed by intelligence services of capitalist states for dismantling socialist social orders and establishing social order and political systems that favor the interest of the large capital (Šolte 2009, 62), and then transformed into techniques for fulfilling geostrategic interests, the background of which is usually dominated by significant capital.

REVOLUTION AS A PHENOMENON

The term “*revolution*” emerged within the natural sciences, specifically in celestial mechanics. In this sense, the term “*revolution*” was first used by Nicolaus Copernicus, denoting the circular movement of celestial bodies (their orbit around the Sun). In his work titled *De revolutionibus orbium coelestium*, Copernicus starts

¹ The synthesis of the ancient terms of *praxis* and *poiesis* was already hinted at by Machiavelli, for whom politics is characterized by *tehne*, and not *soprosyne* or *phronesis*. In other words, politics in the modern context is not just acting within the framework of an already defined measure, but transcending the existing state, implementing a political interest that is not tamed or subordinated to some measure (Habermas 1980, 54–60).

² The post-Cold War milieu implies a specter of innovative techniques, from hybrid war to causing migration crises (Matijašević and Todorović 2024, 29).

from the etymology of the Latin word *revolution*, based on the verb *re-volvo*, which we can translate as “to return”, “to roll” (Divković [1900] 1990, 929). However, this term was also adopted in the field of social sciences, which necessitated its fundamental revision (Đurić 1979, 21). In social sciences, revolution implies change, not just any change, but a radically different human *practice*. In this sense, we can clearly differentiate its destructive and constructive characters: revolution destroys the existing social relations, *abolishes* the form of production of life in some epochal context, but at the same time, it *produces* different social relations (23). Contrary to evolutionary changes, which are gradual and accidental, revolution is “more sudden and faster”, and besides that, its culprit is society, emancipated from the natural chains of causality (Filipović 1984, 299).

Before a revolution in the social sense of the word (which happened in 1789 in France), its meaning had already been conceptually prepared. For this reason, Karl Marks stated that Kant’s philosophy enabled the French Revolution (Kangrga 1989, 54). Kant’s definition of a man is based on moral autonomy, that is, on legislation that is not any natural determination (“natural law”), establishing a clear distinction between what should be and *should not be*. And just as the moral law is never naturally given, but represents an imperative of action which cannot be wholly fulfilled, that is, realized, so what is revolutionary in social action is in fact the establishment of previously inexistent social relations, what Marxist literature calls *the production of the lifeworld* (78). The negative side of the revolution is criticism of society, coming from the idea of freedom, and its positive moment is depicted in the production of social relations under the paradigm of freedom as autonomy (Arendt 1963, 34–40).

In simple words, this means that, in a revolution, a social order deemed insurmountable and cosmically necessary is confronted with the idea of freedom as indeterminacy, devoid of any external causality; in specific social circumstances where some estate or class cannot realize its freedom, a *revolutionary situation* arises, albeit revolution does not only imply the establishment of a political order that will enable the freedom of the rebelling estate, but an entirely new social context, a different *production* of the world and relations in it. The French Revolution and similar events in America and England did not imply only the establishment of new forms of government, but also

the development of science, the Enlightenment project, and a new socioeconomic order.

Socialist revolutions are also based on the idea of freedom as autonomy. At the root of these revolutions is the relation between producers (proletarians) and products of their work (production), which is not decided by the producers themselves, but by the owners of the production means. The socialist revolution is therefore not just a problem of income revolution, but the establishment of a social order in which there will be no appropriation of surplus value, but productivity will be directed towards the emancipation of the entire society. In other words, as Gajo Petrović succinctly puts it: “only a socialist revolution, which is not a replacement of *one* form of exploitation with *another*, more progressive, but the abolition of all exploitation is a revolution in its best and most comprehensive sense” (Petrović 1986, 76).

Therefore, revolution should be differentiated from *reform*, a change in the functioning of a society, which remains within the framework of the same social paradigm. For example, the so-called *welfare state*, a form of capitalist state in Western Europe during the 1950s and 1960s, still implied capitalist frameworks and not socialist social relations, and thus represented only a *reform* within the capitalist social order (Meretz and Sutterlütli 2023, 42).

Given that we are speaking of a sudden and radical change, revolution implies the use of violent means. In other words, revolution is a conflict with existing social circumstances, with the forces firmly resisting the establishment of new social relations. In fact, social revolution can be more or less violent, but it necessarily implies *violence*, because it is faced with the resistance of representatives of these groups that are rooted in the existing social reproduction.³

³ This can also manifest through the imposition of a certain form of social production, which members of the ruling class resist in the previous social order. In Marxist literature, the term “dictatorship of the proletariat” is used to denote this phenomenon, emphasizing that it is not about the exploitation of any stratum or social class, but about the introduction of production relations that enable universal class emancipation. Bourgeois revolutions also included an element of force, which was more consistently implemented in revolutionary Paris (the so-called “revolutionary terror”).

THE EVE OF THE COLOR REVOLUTIONS

The idea of non-violent resistance against the incumbent government was born during a significant liberation movement in India, when this country was a British colony. Admittedly, some forms of civil disobedience were recorded during the so-called *Quaker rebellion, which occurred* due to religious discrimination at the end of the 17th century in America and racial discrimination in the 19th century (Molnar 2001). Although these protests were designed around the idea of resistance through non-violent means, by ignoring regulations or not paying taxes, the forms of disobedience did not imply protests that expressed a clear political attitude opposed to the current government's policies. However, Mahatma Gandhi, who led the large protests in India against racial discrimination, was influenced by David Thoreau's work, in which he explained his reasons for refusing to pay taxes in slaveholding America. Gandhi successfully applied Thoreau's methods during the strongly non-violent actions, aiming for India's independence. The first of Gandhi's actions was directed against the Salt Act, which led to a 300-kilometer-long march joined by thousands of Indians. All subsequent actions also had a pronounced non-violent character, in which Gandhi resisted not only the British Empire but also the violent form of Indian nationalism (Fleisch 1989, 97).

Gandhi's path of political struggle indeed has elements of revolutionary action, but in the sense of establishment of a nation-state, thus adopting the character of the Indian capitalist revolution, and therefore, it is not an accident that, after gaining independence, a war broke out in India between Muslims and Hindus (Molnar 2001, 268). However, the effectiveness of non-violent struggle will soon be applied as an integral part of the strategies of so-called civil unrest that is likely to break out in countries with a socialist social order.

During the Cold War, the techniques of resistance that did not involve direct military engagement or denouncing them were perfected in the West. In a certain way, such techniques resulted from the Cold War ambiance itself: the division of the world into the spheres of influence of socialist and capitalist countries conditioned global fight, especially from the Third World countries; in these countries existed suitable conditions for socialist revolutions, and on the other hand,

the previously mentioned countries represented a potential source of natural resources and cheap workforce, which made them attractive for neo-colonial aspirations of the rich capitalist nations of the West (Chamberlin 2014). Instead of direct military engagement, it turned out that the doctrine of foreign influence through international financial institutions, and above all, the World Bank and the International Monetary Fund, that is, inciting local right-wing organizations, is far more successful. Triggering an economic crisis and the simultaneous rise of pro-Western political parties led to uprisings that toppled pro-socialist governments. Examples from South America, deemed by the United States of America as its field of influence and of special importance for the US security, are especially striking.

The cause of the military coup in Chile is especially pragmatic. Namely, after the victory of the pro-leftist candidate Salvador Allende in the 1970 presidential elections, economic reforms threatened the interests of not only the Chilean bourgeoisie but also American companies. Instead of direct meddling, the US chose a much more cunning tactic. On one side, economic pressure was exerted on Chile, which strengthened popular discontent and encouraged the opposition, while on the other, under the guise of providing aid, young economists were educated in the US in the spirit of the new liberal capitalism – to prepare the economic takeover of the main economic resources, that is, their sale or lease to foreign companies, after the overthrow of Allende (Hellinger 2021, 214). A few months after Allende came to power, the US's economic support to Chile was suspended, reflecting the gradual loss of support for Allende's radical reforms. Two years later, in 1970, in Santiago, but throughout the country, anti-government demonstrations were held. The state of emergency was introduced in the Santiago province. In parallel, under the direct influence of the Central Intelligence Agency (CIA) agents, strikes were organized, of which the ones held in the Candelaria and El Toqui mines were indeed the most serious. It is reported that American intelligence services at the time spent ten million dollars on strengthening the Chilean opposition and liberal economic reforms propaganda (Kos-Stanišić and Šunjić 2020, 135).

In August 1973, a series of sabotage at power plants followed, and right-wing demonstrations in Santiago escalated into street riots (right-wingers clashed with left-wingers who pointed to the real source of the crisis in the country and defended President Allende).

The same month, around 150 officers and soldiers of the Chilean Army attempted to seize control of the Presidential Palace, but were thwarted by resistance from forces loyal to the legally elected president. Even though, after the foiled military coup, Allende succeeded in dealing with some of his right-wing opposers, the opposition in Parliament openly called for the army to take over, and thus, already in September, General Pinochet carried out a successful military coup during which Allende allegedly committed suicide in the besieged Presidential Palace. The economists schooled in the West begin their reforms, which lead Chile a few years later to the verge of bankruptcy, and the leftist resistance and new outbursts of popular discontent due to growing poverty are prevented by the extraordinary terror conducted by the military junta, leaving thousands of dead behind (Smith 2012, 85).

If we keep in mind the fact that Allende's reforms were conducted within a democratic social order that still maintained the traits of parliamentary democracy, the overthrow of a legally elected president was motivated primarily by economic interests. If, economically speaking, Allende's reforms were in the spirit of collectivism and thus had a revolutionary sense, his overthrow was a pronounced anti-revolutionary act and implied not only a return to the olden ways (economic system which suited foreign investors and shareholders the most), but to an even more pronounced exploitation of Chile, with the help of political and military elite which rose to power after the coup. Namely, even though the coup interrupted a decades-long democratic tradition in Chile, the US accepted and extensively helped the non-democratic military junta. The brutality of Pinochet's regime was justified by the need for a consistent fight against communism.

The events that led to the violent change in power in Chile represented merely a rehearsal of the establishment of *neoliberalism*, that is, the abandonment of the achievements of the so-called "humane capitalism" or welfare society, which dominated especially in Europe after World War II. Reaganism, on the one hand, and Thatcherism, on the other, represent a departure from the economic model of the welfare state, which was deemed the cause of recession, as the progressive tax rate allegedly limited investment development.

The Chilean experience demonstrated how a combination of economic pressure, incitement of parliamentary or non-parliamentary

opposition, and instigating unrest and civil protests can successfully influence a change in power in a country, without necessitating direct military engagement. In this way, the concept of a color revolution was created, which was later developed independently or within the context of *hybrid war* strategy. Given that hybrid warfare implies the application of a broad spectrum of activities to achieve a strategic advantage for the side that employs it (Mitrović 2017, 325), not only the activities of cyber warfare, but also propagandic and psychological actions gain prominence, influencing public opinion to change the government illegally.

These methods first gained prominence in the Eastern Bloc countries, and subsequently in the Soviet Union itself, ultimately influencing the dissolution of the country and the decline of the USSR in international relations. The systemic support for the Solidarity movement in Poland, which persisted despite the introduction of a state of war and the establishment of General Wojciech Jaruzelski's military power, was the first successful attempt at peaceful change of a social order in a country behind the Iron Curtain. The distinctiveness of the event in Poland lies in the fact that the agents of change were indeed the workers, who, at least declaratively, held power (sovereignty) in the socialist social order.

The so-called "Polish Transition" occurred in two phases, of which only the second one can be deemed the predecessor of contemporary color revolutions. Namely, the first phase was based on resistance against bureaucratic socialism and had a primarily leftist orientation. At the beginning of the 1970s in Poland, workers' protests and demands for the introduction of self-governed socialism, "like in Yugoslavia". This echo of the 1968 demand was not anti-socialist in spirit. Like student protests in Yugoslavia, in Poland as well, the demands for a consistent path to socialism that would improve workers' social position were at the forefront. Worker revolts followed, above all in Polish shipyards, due to harsh material conditions and the denial of the right to form a free trade union organization.

The foundation of "Solidarity" did not imply the promotion of any restoration of capitalism, but the trade union fight was directed towards the party bureaucracy. The fundamental demand referred to the rights of workers to form trade unions and pass decisions on workers' councils (assemblies) about their work and income distribution, which

is why this period is called “the workers’ revolution” (Kowalewski 2001, 199).

The second phase of the transition in Poland occurred after the war and on the eve of elections, in the late 1980s. The inability of the state leadership to provide necessary goods, primarily food, and resistance to any political system reform, occur in parallel with problems occurring in the Eastern Bloc. The difficulties within the USSR enabled foreign organizations, partially with the help of the Catholic Church as well, to play a significant role in turning the dissatisfaction with the poor social position of most Polish inhabitants into a “democratic revolution”. Even in Poland, just as in Chile before, the Chicago School of Economics is at play, and the program of economic transition, conducted after the victory of “Solidarity”, was influenced by Jeffrey Sachs, a close collaborator of Milton Friedman himself (Kowalik 2012, 40).

Contrary to Chile, in Poland, the economic pressure from the West was not necessary, given that the mere political system accumulated social dissatisfaction with its inefficiency. Propaganda influence, characterized by the exaggeration of liberalism’s advantages and a hint of abundant foreign economic aid in the event of the collapse of the socialist system, was the primary propaganda tool. It is without a doubt that money arrived in Poland through George Soros’s organizations and was later invested in promoting a capitalist social order. All the previously stated caused mass mobilization. Therefore, the “democratic revolution” in Poland was, in essence, a *counterrevolution*. Introduction of radical liberal reforms, the so-called “shock therapy”, will condition serious social issues, the burden of which will be borne most by those who were most responsible for the restoration of capitalism – the production workers (Konat 2009, 40–41).

The transitions in Poland, Czechoslovakia, and Hungary were initiated in a similar manner. The economic crisis, caused by an inefficient system of state socialism and the inability to service foreign loans, i.e., the financial problems faced by the population daily, was largely articulated as a means to restore the capitalist social system, thanks to propaganda and skilled mobilization methods. Citizen protests in the streets, the police siding with the demonstrators, and the collapse of state institutions all took place mostly without violence. In the end, the former socialist states became attractive destinations

for foreign investment, which, on the other hand, implied inevitable deregulation – that is, a reduction of social subsidies for a vast number of people who were left jobless and without any monthly benefits in the first years of the transition.

THE CONCEPT OF THE COLOR REVOLUTIONS

The examples previously discussed, in Chile and Poland, show that the path from social revolutions to what is nowadays known as the color revolution implied, first, the devaluation of the term 'revolution,' that is, denouncing it as merely a change of political regime. For this reason, the concept of society (sociopolitical order) remained in the background, and the need for democratization of society was emphasized. The regime changes in socialist countries essentially had a dual function: in this way, the victory in the Cold War was finalized, since the Eastern military alliance (the Warsaw Pact) practically dissolved with the exit of member states from the socialist bloc. On the other side, new markets opened, and a direct influence on the politics of sovereign states with the help of international financial institutions was enabled. The said changes occurred peacefully, through civil unrest, in the form of the so-called *democratic revolution*.

At the root of the so-called democratic changes in Eastern Europe were not only the inherent problems emerging from the statist economic model, but also the influence of foreign intelligence services of capitalist states. The inefficiency of the planned economy, characterized by almost non-existent competitiveness and government-regulated markets, resulted in a decline in the quality of goods and services, increased production costs, and reduced wages. The socialist countries behind the Iron Curtain had to take loans, and the most radical example is depicted in Romania, whose debt was increased by the unsuccessful reform of the then socialist leader, Nicolae Ceaușescu, who attempted to revive the economy with the help of international loans, maintaining his statist assumptions about its functioning (planned economy).

The poor state of the economy and low living standards of citizens in Eastern Bloc countries created dissatisfaction, not only due to the domination of the Soviet Union, which largely exported social

tensions, but also with the state's handling of problems affecting its own citizens. The economic dissatisfaction thus took the form of a rebellion against the political order itself, which not only prevented the freedom of private initiative but also made it impossible to express dissatisfaction with the existing economic circumstances.

Samuel Huntington, who headed the so-called Trilateral Commission, argued that the existence of states with planned economies represents an obstacle to the economic growth of Western countries, as their capital seeks new markets and cheaper production methods (Fridman 2012, 54). The state deregulation model implied the withdrawal of the state apparatus from the social field, the dominant role of market relations, and the state apparatus's direction towards preserving the liberal economic order. In other words, economic freedoms were the primary goal, and the real democratization of society, secondary.

Liberalization of the economy, as Western economists knew well, does not lead to an increase in wages overnight. The initial effect is downsizing, since non-rentable companies should be closed first, and workers should be laid off while reducing social subsidies in unemployment cases. Only an economically efficient market guarantees the opening of new workplaces, and this process is too long for the "transition losers". Still, Western economists suggested "shock therapy", implying a lightning-fast transition to a market economy, privatization, and equally fast state withdrawal from the social sphere (Klajn 2008, 46).

Understandably, changes in socialist countries could only be successful if they stemmed from the dissatisfaction of the masses. Therefore, a revolt over low wages and shortages of certain items grew into dissatisfaction with the political system in which the socioeconomic model was built. The workers who demonstrated in democratic revolutions in Eastern Europe were indeed never told that the majority of them would become the losers of the transition, that their social position would first deteriorate drastically, and that there are no guarantees that this state will be "just temporary", since the market system also imposes personal competition on the labor market. Although the changes in the former socialist countries were referred to as "democratic revolutions", the primary focus was actually on economic liberalization.

Western theoreticians, on the other hand, clearly differentiated democratization from populism. Namely, in a democratic society, the majority should not decide on everything, but only on those issues allowed to be the subject of decision-making. For example, the people should not arbitrate populistically on the economic system, since they do not possess knowledge of autonomous market laws. Between the freedom of entrepreneurship and democracy, freedom based on a market economy takes precedence (Madžar 2000, 29).

The relationship between democratic processes and improved living conditions in the context of a market economy was first defended theoretically. According to Ralph Dahrendorf, introducing a market economy is impossible without democratization, since the authoritarian ways of managing the economy must first be dismantled. On the other hand, the underdevelopment of the economy suggests a weak state of democracy, characterized by the power of a small number of people who rule in the name of the communist party, the vanguard of the working people and citizens (Dahrendorf 1990, 93). However, the citizens' *free* decision-making should be limited; that is, its scope must be defined from the beginning to not interfere with the economic transition (Hertz 1955, 130).

The demands for democratization, therefore, have a hidden agenda, and political freedoms are primarily expressed through the liberalization of entrepreneurship, which entails "unburdening," a reduction in tax rates, and labor legislation. According to a liberal scenario, inciting entrepreneurship with deregulation should lead to opening up new factory facilities, and thus ensuring new workplaces, which should enable an increase in employment. In the first years of the transition, as previously stated, there is an inevitable decline in living standards for a vast population. This process is followed not only by deregulation, that is, the reduction of social subventions, but also a change in social values: solidarity and sympathy are not cherished anymore, and the level of competitiveness in social action is on the rise (Senet 2007, 45).

The democratic transition, therefore, represents a transition from socialism to capitalism (Švob-Đokić 2002, 180). Given that the democratic changes "cannot be realized democratically" (Puhovski 1990, 37), a non-violent illegal takeover is necessary to establish democracy. The term "revolution" thus gains a new meaning; its content does not imply anymore a radical change of the existing,

but the dissolution of a social order which prevailed in socialist revolutions (Сундиев и Смирнов 2016, 49).

Social revolutions implied a crisis of the ruling class: its inability to maintain its dominance. The crises of the capitalist social order, for example, caused the rise of poverty, that is, worsening of economic conditions for the majority of people, and the deepening of social antagonisms, which represent a consequence of this cleavage (Сундиев и Смирнов 2016, 69). In social revolutions, the political activity of the masses, mobilized around a clear idea, is rapidly on the rise, with immediate consequences including the improvement of the economic position and the establishment of a system that should permanently enable fair social distribution.

Following the collapse of socialism and the rise of liberal ideology worldwide, criticism of capitalism has gradually diminished. Conflicts, from ideological to political ones, therefore, do not hold a principal sense anymore, but are reduced to the efforts of actors to occupy the most favorable position in the geopolitical context. Rebellion and forms of civil disobedience in the so-called post-modern era are thus characterized by an absence of ideological content (McFaul 2005, 7). The doctrines insisted upon in the protests are mostly *simulations* of former principled demands, behind which immediate geopolitical motives are hidden (Minkina and Kaszuba 2021, 82). This significantly defines the characteristics of color revolutions as follows:

1) Unlike social revolutions, which require not only political and socioeconomic changes but the establishment of new axiological and ethical principles, color revolutions are not based on *grand ideas*. In other words, the values towards which color revolutions strive have long been adopted in the corpus of liberal-democratic values (Пономарева 2012, 88). Therefore, insisting on specific liberal values, which are not actually questioned even in the system being protested, represents a kind of smokescreen, and in essence, it is about efforts to bring about a *change of regime*;

2) One of the key differences in relation to social revolution lies in the fact that, in color revolutions, a so-called *revolutionary situation*, i.e., radical deterioration of economic conditions, which specifically affects a specific class or a social stratum, is absent. Therefore, the establishment of a *revolutionary class*, that is, a specific social group capable of abolishing the existing form of social production and establishing a new form of production, is also missing;

3) Color revolutions are not aimed at changing the *political system*, the form of distribution or living production as a whole, but their goal is only the change of the political regime, which, in practice, comes down to replacing the representatives of the government. By simulating a radical social change, color revolutions hide the real reasons for causing unrest (Bessinger 2007);

4) Unlike the relatively long-term maturation of *revolutionary conditions*, which characterizes social revolutions, everything happens without prior theoretical or organizational preparation in color revolutions. Instead, color revolutions rely on financial power (budget) and media propaganda (Сундиев and Смирнов 2016, 89);

5) Color revolutions do not involve highlighting movement leaders; organization and communication are never individualized. In this way, influence is achieved on the broadest constituency, because the movement's formulated goals lack specific social demands (of a class or social group). This shows not only that color revolutions are ideologically void, but that they are not based on the interest that is declaratively emphasized. In one word, color revolutions represent a Rorschach inkblot into which each social group projects its own dissatisfaction. For this reason, declared leftists, liberals, and rightists, not only ideologically distant but also principally opposed, participate side by side in color revolutions (Parezanović 2024, 384);

6) Color revolutions often activate after elections, when the opposition is expressing dissatisfaction with the results achieved, and the masses take to the streets, to significantly influence the public opinion about the current political regime in a situation of unrest and instability (Сундиев and Смирнов 2016, 92);

7) An important feature of color revolutions is the foreign factor. Some foreign power is financing the organizer, thus significantly contributing to the construction of motives that can move the masses, as well as strategies – action of demonstrators in the streets (Сундиев and Смирнов 2016, 93). The foreign factor acts indirectly, through non-governmental organizations or anti-regime movements. In an advanced phase of a color revolution, the foreign factors take up the role of the arbitrator, that is, they assess the demands of the demonstrators as justified, the possible election results questionable, and the regime's response to the citizens' revolt as inappropriate or excessive. For this reason, color revolutions are followed by foreign-policy ultimatums (Сорокин 2014, 11).

Even though many theoreticians, not only in Russia but in the West, stress the previously presented short concept of color revolutions, the notion that the causes of color revolutions are internal persists in scientific circles. According to Maksimov, Russian political sociologist, the theses on the immanent causes of color revolutions represent a testimony and social sciences have become a medium for masking the roles of powerful countries in regime changes in less developed countries (Максимов 2010, 10).

If color revolutions are generated on internal dissatisfaction, this would imply that each is authentic and thus etiologically differs from others. Even a brief look points to a similar methodology in the conduct of color revolutions worldwide, but also a variation of similar symbols – such as the clenched fist, which was a trademark of color revolutions in the last decade of the previous century.

Moreover, the phases that precede or follow demonstrations and other forms of citizen dissatisfaction during color revolutions are also similar. The analysis reveals that, in nearly all cases recorded during the last decade of the 20th century, the outbreak of unrest was preceded by sanctions or threats of sanctions from the IMF, the World Bank, or investment funds. The current leadership is blamed in the media (most often financed by foreign capital) for economic problems, i.e., the increase in prices, inflation, and the slowdown of social reforms (in transition societies). Of course, the reasons may differ, but the accusations made by current government representatives always involve a foreign-controlled media sector (Parezanović 2013, 88).

One of the first color revolutions took place in Georgia in 2003. The demonstrations and other forms of dissatisfaction lacked a clear ideological basis. It was clear from the beginning that the main target was Georgian President Eduard Shevardnadze (*Эдуард Амвросиевич Шеварднадзе*), a former Minister of Foreign Affairs of the USSR. Shevardnadze, in fact, led a moderate policy, accepting liberalization in both the political and economic spheres, while also attempting to maintain good relations with Russia, as a direct, powerful neighbor and a significant foreign trade ally. It appears that this was the primary reason for Western support of the opposition in Georgia. The Western influence was secured through the foundation of the Liberal Institute in Tbilisi, right after Georgia gained independence. Through this Institute, the opposition movement “KMARA”, which accused Shevardnadze of cooperating with Russia, was deemed as opposed

to Georgian national interests. Immediately after the 2003 elections, in which Shevardnadze won a convincing victory, the “KMARA” movement, then led by Mikheil Saakashvili (*Міхейл Николозович Саакашвили*), stated that they did not accept the election results, setting in motion a series of demonstrations. The demonstrators clashed with the police and, at one moment, occupied the Parliament building. The army and police refused to intervene, encouraging protesters to gradually occupy other institutions in Tbilisi, after which Shevardnadze was forced to resign. These events, better known under the name *Rose Revolution* (Parezanović 2013a), opened the doors to a long-term foreign influence in Georgia. The long and successful career of Mikheil Saakashvili, who, after serving as Prime Minister, also served as President of Georgia in two mandates, was apparently ended by Russia’s meddling, which sparked a media war against the president in Georgia (Šuvaković 2023, 22). After the second mandate, Saakashvili, who, per the Constitution, could not run to perform this duty for the third time, was accused of corruption and violence against the demonstrators (while he was President), ran away to the US, only to later continue his political career in Ukraine, as an “American man”. Upon his return to Georgia in 2021, he was arrested and is currently serving time in prison.

The geostrategic efforts of the West to isolate Russia from other former Soviet Union republics continued a year after Georgia, in 2004, in Ukraine. In the second round of the presidential election, Viktor Yanukovich (*Віктор Фёдорович Янукович*) won against Viktor Yushchenko (*Віктор Андрійович Ющенко*), but immediately afterward, Yushchenko’s campaign headquarters made accusations that the elections were stolen. One of the arguments put forward by Yushchenko’s campaign team was the still unsolved “poisoning attempt” on the presidential candidate in September 2004 (Kappeler 2023, 277). Yushchenko also had a small lead in this round, but in the second round Yanukovich still won convincingly with 49.5% to 46.6% (277). Accusations that the election results were irregular soon followed. Foreign observers also confirmed this. Even on the night Yanukovich declared victory, demonstrations broke out. Because of orange-colored emblems and flags of Yushchenko’s supporters, this event was named “Orange Revolution” (*Помаранчева революція*). Thanks to the support of the West, Yushchenko became the winner of the color revolution and Ukraine ended up being under a dominant

influence of the West for several years, until the new crisis broke, a specific *Color counterrevolution*, when after a cleavage between the Prime Minister Yulia Tymoshenko (Юлія Володимирівна Тимошенко) and President Viktor Yushchenko – the power transferred once again into the hands of Yanukovich (Petrović 2008, 182). However, this does not mark the end of color revolutions in Ukraine. From 2010 to 2013, Viktor Yanukovich was once again the President of Ukraine, while Mikola Azarov (Микола Янович Азаров) served as Prime Minister. The government's policy was pro-Russian, despite the President and Prime Minister simultaneously attempting to move closer to the European Union. This rapprochement, however, was for a certain period of time burdened by the conditions presented by the EU, which the Ukrainian leadership could not fulfill (they demanded the release of the former Prime Minister Yulia Tymoshenko, who was legally convicted, from prison).

In the fall of 2013, a new color revolution occurred in Ukraine. The crisis emerged after Yanukovich and Azarov refused to sign the Stabilization and Association Agreement with the EU. The protests were led by a united opposition comprising a heterogeneous group, ranging from the extreme right-wing of Galicia to the former party of Yulia Tymoshenko (center-left) and supporters of Viktor Yushchenko (center-right). The crowning glory of this color revolution was the so-called Euromaidan, named after the main square in Kyiv (Maidan). The regime first tolerated demonstrations, which persistently did not simmer down. In January 2014, the Ukrainian Assembly (*Verkhovna Rada*) passed stricter laws on punishing protesters, which raised tensions and spread demonstrations throughout the entire country. According to Swiss historian Andreas Kappeler, none of the opposition leaders could control the protesters, as the “Euromaidan revolutionaries themselves determined the course of events” (Kappeler 2023, 285). Under pressure from protesters, the statutes on demonstrations were suspended, and a general amnesty for the protesters was declared. This, however, did not stop the protests and unrest, including occasional armed conflicts, from continuing throughout the country. The opposition's demands indeed radicalized, so Yanukovich was asked to resign, and the Verkhovna Rada reinstated the Constitution in force until 2004, which significantly reduced the president's powers. Since Yanukovich refused to step down, bloody clashes broke out between the protesters and the police, after which Yanukovich was ousted from

power in a coup on February 22, 2014. The violent takeover of power was approved by the Western media, deeming it a forced move due to Yanukovych's persistent ignoring of the *will of the people*. However, demonstrations surpassed the framework of violent protests, combined with international pressure. Due to dissatisfaction of the pro-Russian population, conflicts broke out in Crimea. The crisis ended with the Minsk 2 Agreement (Petrović and Bukvić 2019, 110–134).

A turbulent period in Ukraine, in fact, showcases the geostrategic fight between the West and Russia. At the same time, the West supports anti-Russian and pronouncedly pro-European political parties and movements; demonstrations and illegal takeover of power are taking place under the banner of economic prosperity. The protesters are mobilized by socioeconomic problems that are coming to the fore. The rapprochement with the European Union is non-critically equated with economic well-being, just as good relations with Russia are, thoughtlessly equated with social poverty and hopelessness. Specific elements of the color revolution were also used by Russia, using the second significant topic for mass mobilization: the corruption charges, which led to the ouster of Saakashvili in Georgia and Yulia Tymoshenko in Ukraine. Regardless of how much truth there was in these accusations, there is no doubt that the demonstrations against the pro-Western politicians in the two former Soviet republics were also fueled by the Russian geostrategic interests.

What also catches the eye is the term “revolution”, which refers to the mobilization of protesters. This term should emphasize that the essence of a protest is radical, referring to a radical change that needs to be achieved because it is based on legitimate goals, even though illegal means may be used. In this way, the insufficiently defined goal of the demonstrations remains hidden; participants in color revolutions are not acquainted with the political program that should lead to fulfillment of their expectations (improvement of socioeconomic conditions), because such articulation indeed is not possible, due to the alliance of leftist, rightist, and liberal parties participating together in the uprising.

COLOR REVOLUTIONS IN YUGOSLAVIA

Comparing the 1968 student protests with the 1991 student demonstrations (these protests were named – “Velvet Revolution”) as well as with other “events of the people” that later followed, calls for a strict differentiation between the protests of 1968 and the ones that followed, and then an assessment of their possible “revolutionary significance”. The social position of students sparked the 1968 student protests, but the dissatisfaction was soon articulated into political demands, which were, by their vocation, consistently socialist. The demand for improving the material position of the University was only one segment of the final, fourth demand in the student demonstrations’ Resolution, passed on June 3, 1968 (Jakšić 2020, 9). The most significant demand implied the establishment of social equality, so that the social structure of students reflects the social structure of the society, as well as the abolition of privileges emerging from political positions, democratization of all sociopolitical organizations, and especially the League of Communists, democratization of the media, and freedom of association and protest. Even though some of these formulations at first glance sounded quite liberal, as they were dominated by the demands of liberty and equality, for the Action Committee, which formulated the demands, the socialist framework was unquestionable for fulfilling the previously mentioned demands. The equality that the students demanded was not a legal equality before the law, which can only be achieved in a social context, but rather a redirection of “surplus knowledge” towards the social well-being of primarily the working class, and all citizens of Yugoslavia.

One should not lose sight of the fact that the student protests in Belgrade were, in a specific sense, part of the broader student rebellion that was incited in Paris. At the time, so-called pro-communist discourse was pronounced in Europe, and the Paris demonstrations bore that leftist stamp, as did other student protests in the Federal Republic of Germany and the US. The ideas of a permanent revolution, i.e., a social criticism, were understood through Marxist lenses, as a form of human self-production and the constant dominance of social causalities. The party bureaucracy in socialist countries was seen, in this sense, as an anti-revolutionary occurrence, while the student protests in Belgrade were understood as a revolutionary act,

in conflict with bureaucratization (Petrović 1986, 188), which initiates increasingly visible social differences.

The meaning of the 1991 student protests was completely different. These protests occurred in the aftermath of the large demonstration on March 9, which was relatively easily suppressed, despite the police being unprepared for this gathering and overestimating the number of participants (Marković 2009, 280). The tanks appeared on the streets of Belgrade in the evening, when the police had already dispersed the protesters.

The following day, a peaceful gathering of students occurred, first at the faculties and then in the streets, at the Terazije Fountain. These protests were called the “Velvet Revolution”, and this name was supposed to stress their non-violent character. These protests, coordinated by the actor Branislav Lečić, had the form of a *democratic revolution* in Eastern Europe in 1989. The so-called “street parliament” was established. And the demands centered, above all, around political freedom, with a barely noticeable accentuation of the need to establish the liberal system, i.e., accelerated economic transition (abandoning the social economic model and establishing free market relations). A year later, in March 1992, in a month-and-a-half-long protest, the students formulated demands, among which only some referred to freedoms and rights at the university. Number one, the resignation of the then President of Serbia, Slobodan Milošević was demanded, followed by the cessation of the regime’s control over the media, the adoption of the law that would guarantee the autonomy of the university, the publication of the names of students who died in the war in Croatia, and the resignation of the leadership of the Belgrade Students’ Union (Tomić 2015, 192). At first glance, not one of the demands touched on the political system, i.e., the future state structure, but the demand for the resignation of Slobodan Milošević was covertly directed towards the rest of the social system, as testifies the slogan “Red gang”, which will remain in use for years later, when the student protests renew again.

The subsequent large student protests during Slobodan Milošević’s time took place in 1996 and 1997. The cause of a student protest, which later evolved into a large-scale citizen rebellion, was the regime’s attempt to avoid accepting defeat in local elections in dozens of cities and municipalities in Serbia, where the opposition had secured victory. The first student demand referred to the establishment

of an independent commission to determine election results. The second two demands, referring to the resignation of the rector and the student vice-rector of the University of Belgrade, were added to the list a few days after the beginning of the protests, because rector Veličković and student vice-rector Đurđević stated on the RTS that nothing but a handful of students were behind the protest (Tomić 2015, 195). The traces of the color revolution are also visible in these protests. First of all, the demonstrations occurred after the election results were presented, and soon enough, the entire case was internationalized, with the arbitration of the former Spanish President Felipe Gonzalez, and Milošević's admission of defeat in local elections in municipalities and cities throughout Serbia, in the form of a *lex specialis*. However, these protests, especially when they turned into civil demonstrations throughout Serbia, had a clear anti-regime angle. If we bear in mind the fact that removing Milošević from power in 1992 was one of the goals of the US and powerful European countries (and above all, Germany and Great Britain), mobilization to admit victory in local elections to an ideologically diverse and non-compact opposition should have weakened Milošević (or the protests should have spontaneously led to his removal). In any case, the anti-regime character of these protests is not contestable, as the absence of social demands is noticeable. The incoherence of the opposition came to the fore only a few months later, when in the Belgrade City Assembly, the Serbian Renewal Movement [SRM] broke off cooperation with the Democratic Party, after which the mayor, Đinđić, was deposed, and Milan Božić, one of the vice-presidents of the SRM, took his place. In other words, the reasons for the demonstrations were indeed an attempt at election theft (Marković 2009, 395–396), but the support coming to the protesters from abroad also had the form of pressure on the regime, motivated by completely different foreign-policy reasons.

A similar form of protest as in 1996 and 1997 was also applied after the first round of the 2000 presidential elections, whereas students were not put to the fire in this plan, but the united opposition. The course of the October 5th protests significantly resembled the events that several years later took place in Georgia and Ukraine: from the iconography of the resistance force to the legitimate inflow of funds from abroad and other forms of support, as well as propaganda media and economic activities conducted to topple Milošević's regime (Đurković 2000, 247). The October 5th changes included application of

force, segments of the former regime which switched sides, including the army and the police, but an enormous number of protesters played a pivotal role in all of that (Antonić 2000, 51). The protest's demands, which referred to the acknowledgment of Vojislav Koštunica's victory in the first round of elections, represented nothing but a matrix into which the protesters introduced their own motives. In this sense, the October 5th events had elements of a *democratic revolution* since afterwards a significant inflow of foreign capital and pronounced privatization were recorded, the geostrategic sense (after the victory of the DOS coalition, the Army of the FR Yugoslavia was downsized, tanks and cannons were destroyed, etc.), as well as "control" over the relations between Serbia and Russia.

COLOR REVOLUTIONS AND CIVIL DISOBEDIENCE

Unlike perceiving color revolutions as demonstrations incited from the outside, for geopolitical (geostrategic) reasons, there is a tendency among the professional public to understand color revolutions as forms of civil disobedience (Minkina and Kaszuba 2021). There are different perceptions of civil disobedience, and in recent times, the views of John Rawls and Jürgen Habermas are the most influential in scientific circles. According to Rawls, civil disobedience is manifested in "public non-violent, conscious, but legally conflicted actions which, as a rule, should contribute to a change in the law or government policies" (Habermas 1989, 55). Therefore, Rawls constructs civil disobedience as a response to the nonconformity of moral imperatives and current legal norms. This means that every law, starting from the highest legal act, is measured by its conformity with the principles, and in Kant's sense of the word – therefore, with the possibility of universalization of the norm (a norm that cannot be viable universally, always leads to the fact that individuals and social groups are a means, and not the goal, and thus, too short for the moral law).

Rawls limits the right to civil disobedience by the inability to resolve the conflict between law and justice in the existing institutions of the system. Therefore, citizens can resort to violating the law and thus draw attention to the absence of fair solutions only if all institutional tools have been previously exhausted. Moreover, Rawls

insists on the non-violent character of civil protests, allowing this form of fight for justice only in exceptional conditions. As Rawls believes, those conditions are not met by socioeconomic dissatisfaction, because the demands for awarding special subsidies cannot be universalized. An objection could be raised to Rawls's attitude, stating that there are states in which democratic institutions are not well-developed, where the judiciary is not free from the influence of executive power, and where legislative power is in the hands of a specific, hermetic group of people. In other words, Rawls' insights imply that democratically developed societies are necessary, thus confirming the notion that one cannot transition from a non-democratic society to a democratic one through democratic means.

Habermas takes a much broader view of civil disobedience. Born out of student protests, for Habermas, civil disobedience is an expression of moral dissatisfaction with the *law*. Therefore, civil disobedience emerges in the cleavage between legality and legitimacy (Habermas 1989, 54). Civil protests emerge from the constant questioning of some legality; that is, they guarantee the constant legitimization of a social practice. In this sense, even the attitude of a legal order towards civil disobedience represents a test of its maturity. When stating this, Habermas had in mind exactly the intolerance towards civil disobedience that the politicians Zimmerman and Pinger characterized as a "form of non-violent violence", not understanding its deep democratic justification.

At this moment, a question arises as to whether student protests or other forms of demonstrations against the regime can be viewed uniquely from the perspective of the need for social legitimization of legality. Rawls and Habermas agree that moral imperatives are the root of civil disobedience and universal principles. This, however, cannot be said for the protests in which the goals are not clearly articulated, or the goals are, in fact, partial. On the other hand, a question of the legitimacy of the demands for legitimacy arises: each group of people protesting can invoke the legitimacy of the law. Who should decide in such a case whether the set demands are justified: the representatives of the regime, or an independent intellectual community? And in the end, if rational mediation of legality and legitimacy is an imperative, this still does not encompass the rational behavior of the actors involved in the dispute, the regime, and the protesting citizens.

In the context of Moderna, these problems highlight the need to establish an open society in which all members have the opportunity to become familiar with research conducted by social scientists. The assessment of legal norms, that is, the determination of their legitimacy, presupposes the institution of impartial judgment, the results of which should be made known to the general public (Appel 1987, 25).

However, the post-modern dispersion of sense calls into question the very universal principles. Color revolutions, therefore, do not require a rational foundation, but only a simulation of some principle whose satisfaction is sought. And when the principal foundation is lost, it refers to evoking the “natural state”: *bellum omnium contra omnes*. In this sense, color revolutions are a force of argument hidden behind the seemingly legitimate rebellion, in which, however, at least a certain number of protesters project their social dissatisfaction.

Color revolutions, therefore, have their *form of manifestation*, which is nothing but a simulation of civil initiatives, based on some fundamental principle (noticing the unfairness of some legal provisions compared to morally universal laws), and their *current form*, the basic goal of overthrowing a regime, within specific geostrategic interests. The more diffuse and unclear the demands of protesters are, the less it is about the elements of civil protests, and more about a *color revolution*.

Of course, in specific social contexts, it is challenging to differentiate moral demands from the diffuse causes for demonstrations, and thus, exactly in the spirits of the open society, in the way Habermas and Appel view it – in terms of a critical communicational community – one should look not only at the manifestation of protests, but at the broader social context of their development and actions strategy as well.

REFERENCES

- Максимов, Игорь Владимирович. 2020. Цветная Революция: Социальный процесс или сетевая технология. Москва: Арктогея.
- Пономарева, Елена Георгиевна. 2012. „Секреты „цветных революций.” *Свободная мысль* (5–6): 38–47.
- Сорокин, Александр Алексеевич. 2014. „Цветная революция» как технология смены политической власти.” *Вестни БДПУ, Палиталогия* 2 (1): 14–17.
- Сундиев, Игорь Юрьевич, и Александр Александрович Смирнов. 2016. *Теория и технологии социальной деструкции (на примере Цветных революций)*. Москва: Русский биографический институт, Институт экономических стратегий.
- Antonić, Slobodan. 2020. „O karakteru 5. oktobra: revolucija, ali kakva?” U *Dvadeset godina 5. Oktobra*, ur. Slaviša Orlović i Despot Kovačević, 47–70. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka, Centar za demokratiju Hanns Seidel Stiftung.
- Apel, Karl-Oto. 1987. *Transformacija filozofije*. Sarajevo: IGP „Veselin Masleša”.
- Arendt, Hana. 1963. *On Revolution*. London: Faber and Faber.
- Bessinger, Mark R. 2007. “Structure and Example in Modular Political Phenomena: The Diffusion of Bulldozer/Rose/Orange/Tulip Revolutions.” *Perspectives on Politics* 5 (2): 259–276. DOI: 10.1017/S1537592707070776.
- Chamberlin, Paul Thomas. 2014. “The Cold War in the Middle East.” In *The Routledge Handbook of the Cold War*, eds. Artemy M. Kalinovsky, 163–176. London: Craig Daigle.
- Dahrendorf, Ralph. 1990. *Reflections on the Revolution in Europe*. London: Chatto and Windus.
- Divković, Mirko. [1900] 1999. *Latinsko-hrvatski rječnik*. Zagreb: Naprijed.
- Đurić, Mihailo. 1979. *Utopija izmene sveta*. Beograd: Institut društvenih nauka, Prosveta.
- Durković, Miša. 2020. „Bilans 5. oktobra.” U *Dvadeset godina 5. oktobra*, ur. Slaviša Orlović i Despot Kovačević, 245–260. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka, Centar za demokratiju Hanns Seidel Stiftung.
- Filipović, Vladimir. 1984. *Filozofijski rječnik*. Zagreb: NZMH.
- Fleisch, Nicolaus. 1989. *Ziviler Ungehorsam oder gibt es ein Recht auf Widerstand im schwedischen Recht?* Grösch: Verlag Rügger.

- Fridman, Milton. 2012. *Kapitalizam i sloboda*. Beograd: Službeni glasnik.
- Habermas, Jürgen. 1980. *Teorija i praksa*. Beograd: BIGZ.
- Habermas, Jürgen. 1989. „Građanska neposlušnost – test za demokratsku pravnu državu.” *Gledišta*, 10–12.
- Hellinger, Daniel C. 2021. *Comparative Politics of Latin America: Democracy at Last?* New York and London: Routledge.
- Hertz, Luis. 1995. *The Liberal Tradition in America: An Interpretation of American Political Thought Since the Revolution*. New York: New York Press.
- Jakšić, Miomir. 2020. „Studentski protest u Jugoslaviji 1968. godine i uspon ekonomskog neoliberalizma.” *Ekonomске ideje i praksa*, br. 19. <https://www.ekof.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2014/10/1.pdf>.
- Kangrga, Milan. 1989. *Etika ili revolucija*. Zagreb: Naprijed.
- Kappeler, Andreas. 2023. *Rusi i Ukrajinici: nejednaka braća*. Beograd: XX vek.
- Klajn, Noami. 2008. *Doktrina šoka*. Zagreb: VBZ.
- Konat, Gregorz. 2009. “Anty polityka Społeczno-ekonomiczna, Czyli Niedobór W Gospodarce.” In *Stracone Szanse? Bilans Transformacji 1989–2009*, eds. Piotr Szumlewicz and Jakub Majmurek, 19–49. Varšava: Difin.
- Kos-Stanišić, Lidija, i Ante Šunjić. 2020. „Razvoj i demokratizacija obavještajne službe u Argentini (1946–2001).” *Međunarodne studije* 20 (1–2): 115–136. DOI: 10.46672/ms.20.1-2.6.
- Kowalewski, Zbigniew Marcin. 2001. “The Strange Death of Solidarnosc.” *International Viewpoint*. December 10, 2001. <http://www.internationalviewpoint.org/spip.php?article545>.
- Kowalik, Tadeus. 2012. *From Solidarity to Sellout: The Restoration of Capitalism in Poland*. New York, NY: Monthly Review Press.
- Madžar, Ljubomir. 2000. *Politički uzroci siromaštva*. Novi Sad, Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Marković, Mihailo. 2009. *Juriš na nebo*. Beograd: Prosveta.
- Matijašević, Martin, i Darko Todorović. 2024. „Bezbednosne krize kao faktor migracija ka Evropskoj uniji.” *Žurnal za bezbjednost i kriminalistiku* 6 (2): 37–55.
- McFaul, Michael. 2005. “Transitions from Postcommunism.” *Journal of Democracy* 16 (3): 5–19.
- Meretz, Stefan, and Simon Sutterlütli. 2023. *Make Capitalism History*. Pennsylvania: State University Press.

- Mesquita, Etnan Bueno. 2010. "Regime Change and Revolutionary Entrepreneurs." *The American Political Science Review* 104 (3): 446–466. DOI: 10.1017/S0003055410000274.
- Minkina, Miroslaw, and Malina Kaszuba. 2021. "Color Revolutions as a Threat to the Security of the Russian Federation. AN Analysis of Russian perspective." *Torun International Studies* 1 (14): 77–92. DOI: 10.12775/TIS.2021.006.
- Mitrović, Miroslav. 2017. "Hybrid warfare and asymmetric security threats." *Vojno delo* 5: 333–347. DOI: 10.5937/vojdelo1705333M.
- Molnar, Aleksandar. 2001. „Istorijski razvoj građanske neposlušnosti." *Časopis za književnost, kulturu i društvena pitanja* 62 (8): 255–283.
- Parezanović, Marko. 2013a. *Politički prevrat: savremeni pristup*. Beograd: Nova srpska poltička misao.
- Parezanović, Marko. 2013b. „Obojene revolucije u vrtlogu prekomponovanja međunarodnih političkih odnosa." *Nova srpska poltička misao*. 24. februar 2013. <http://www.nspm.rs/savremeni-svet/obojene-revolucije-u-vrtlogu-prekomponovanja-medjunarodnih-politickih-odnosa.html?alphabet=l>.
- Parezanović, Marko. 2024. "Color Revolutions as a Means to Cause Changes in International Relations." In *Global Security and International Relations: After the Escalation of the Ukrainian Crisis*, eds. Dušan Proroković, Paolo Sellari and Rich Mifsud, 379–397. Belgrade: Ministry of science, technological development, and innovation of the Republic of Serbia.
- Petrović, Gajo. 1986. *Mišljenje revolucije*. Zagreb: Naprijed.
- Petrović, Dragan. 2008. „Geopolitički aspekti savremene Ukrajine." *Političke studije* (3): 177–188.
- Petrović, Dragan, i Rajko Bukvić. 2020. *Ukrajinska kriza 2013–2019*. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.
- Puhovski, Žarko. 1990. *Socijalistička konstrukcija zbilje*. Zagreb: Školska knjiga.
- Senet, Ričard. 2007. *Kultura novog kapitalizma*. Beograd: Arhipelag.
- Smith, Peter H. 2012. *Democracy in Latin America: Political Change in Comparative Perspective*. New York: Oxford University Press.
- Šolte, Jan. 2009. *Globalizacija. Kritički uvod*. Podgorica: CID.
- Šuvaković, Uroš. 2023. „Rat koji je izbio sa tri decenije docnije." *Časopis za društvena pitanja, kulturu i regionalni razvoj* (1): 14–31. DOI: 10.46630/bs.1.2023.01.

- Švob-Đokić, Nada. 2002. *Tranzicija i nove evropske države*. Zagreb: Barbat.
- Tomić, Đorđe. 2015. „Ulične studije – odsek: Protest! Studentski protesti tokom ‘ere Milošević’.” U *Društvo u pokretu: novi društveni pokreti u Jugoslaviji od 1968. do danas*, ur. Đorđe Tomić i Petar Atanacković, 188–237. Beograd: Cenzura.

Иван Рибач*

Агенција за националну безбедност, Београд, Република Србија

СОЦИЈАЛНЕ, ДЕМОКРАТСКЕ И ОБОЈЕНЕ РЕВОЛУЦИЈЕ

Резиме

Анализа обојених револуција у овом тексту подразумева два правца истраживања. Најпре је анализиран сам појам „обојена револуција“, а посебно промена значења термина „револуција“ – а потом и значењски склоп појма „демократска револуција“. Други правац истраживања фокусиран је на особености обојених револуција, и њихову повезаност са десуверенизацијом, као последицом глобалног капитализма. На овим основама анализирани су демократске револуције, у земљама Вишеградске групе, посебно у Пољској – као и на Балкану, а нарочита пажња посвећена је поређењу демократске револуције у Украјини и Србији. У овом тексту, путем предочених правца истраживања, постављене су и брањене следеће хипотезе: (1) Обојене револуције манифестују се у форми демократских револуција – у којима се доводе у питање институције политичког система; (2) Обојене револуције током последњих деценија имају примарно геополитичке циљеве, за разлику од претходног периода (крај прошлог и почетак овог века) када су имале транзициону сврху; (3) Обојене револуције не могу да се идентификују са *грађанском непослушношћу*, зато што у њиховом средишту не постоји чврст морални принцип, него дифузно оправдање.

Кључне речи: револуција, демократија, обојена револуција, транзиција, грађанска непослушност.

* Имејл адреса: ivandribac@gmail.com; ORCID: /.

* This paper was received on May 29, 2025, and accepted for publication at the Editorial Board meeting on October 15, 2025.